

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

2|2021

Jubilanti Kateřina Romaňáková a Dmitrij Pop | „Mám připravený filmový námět inspirovaný Podkarpaticím,“ říká v rozhovoru filmařka a výtvarnice Viktorie Rampal Dzurenko | Před 85 lety – Rusj Užhorod v první lize! | Rozhodování o Podkarpatsku | Počátky československé policie v Užhorodě | Tremповé, skauti a tuláci pod Karpaty

Naše rozvolňování

Rozvolňování. To slovo jsme dosud moc nepoužívali, zdomácnělo v češtině teprve nedávno, a ačkoliv může být vnímáno v několika významech, v posledním roce pro nás znamená hlavně naději. Rozvolňuje se, když pandemie povoluje, když se počty nakažených nebezpečným virem snižují, když klesá reprodukční číslo...

Prožili jsme tvrdé měsíce, zavíraly se školy, obchody, sportoviště, kina i další kulturní zařízení. Také náš pražský Dům národnostních menšin ztichl. Od loňského předjaří sledujeme statistiky, zaznamenáváme nová (někdy protichůdná) opatření a nařízení a čekáme, kdy bude líp. Několikrát už se zdálo, třeba loni v létě a před Vánoce, že virus odchází, rozvolňovalo se. Vždycky jen na chvíli. Ale teď, jak věříme, to bude jiné. Zvyšují se počty očkovaných proti covidu, značná část lidí získala protilátky jinak, jsme „promořeni“. Nadechujeme se. Svět ožívá.

I my se probíráme někdejšími plány a projekty, které jsme museli odložit či zrušit (což ze stránek časopisu i z našeho webu víte), připravujeme nové, promyslíme příští kulturní sezonu. Věříme, že to tentokrát vyjde. Hned v září se bude v polské Krynici konat XVI. světový kongres Rusínů, na který zájemce z řad našich členů srdečně zveme (podrobnosti na str. 2). V Knihovně Václava Havla se bude 7. října konat rusínský večer (bližší informace najdete průběžně na našich webových stránkách). Na podzim uspořádáme členskou schůzi. Doufáme, že v galerii DNM představíme obrazy rusínské malířky Olygy Vargové Doležalové, což jsme měli původně v plánu už loni. Naše poslední výstava, tvorba rusínského fotografa Roberta Tapperta, autora titulní fotografie tohoto čísla PR, musela být, jak asi víte, kvůli koronaviru přerušena v polovině. O to větší máme radost, že zájemci přesto mohli práce tohoto originálního tvůrce shlédnout, a to na červnové výstavě ve Slovenském domě v Praze.

Přejeme vám pěkné rozvolněné léto!

AGÁTA PILÁTOVÁ

Robert Tappert: Prázdniny s Reném

Bez kořenů se nedá růst

Viktorie Rampal Dzurenko je umělkyní mnoha tváří: maluje, točí filmy, učí. Na svém kontě má mimo jiné i dokument o Rusínech a jejich potomcích v České republice. Tohle téma si nezvolila náhodou – po babičce má totiž rusínské kořeny. A mimochodem – vdala se za Indu. Její srdce (a nejen to „národnostní“) je očividně hodně široké.

Vaše rodina je národnostně bohatá a dost rozcestovaná...

Ano, cestování a přemísťování máme asi v genech, je to náš osud. Rusínské kořeny mám přes babičku. Ona žila v obci Huta na Podkarpatské Rusi, nedaleko hranic se Slovenskem, měli tam statek. Když se posouvala hranice, musela se s rodinou vystěhovat. Přesídlili na východní Slovensko. Tam babička potkala dědu a vzali se. Později se zase stěhovali za prací, tentokrát na střední Slovensko. Můj otec se pak dostal na studia na Ukrajinu, a tam si vzal moji mamu. A vrátili se na Slovensko. Tam jsem se narodila já. Studovat jsem šla do Prahy. Dostala jsem se na FAMU a studovala filmovou režii. Tím jsem si splnila velký sen. Chtěla jsem se dostat na ško-

lu a být vedená filmovými režiséry jako Věra Chytilová, Jan Němec, Drahomíra Vihanová. Pro mě to byli i obdivuhodní pedagogové, kteří mají něco za sebou, kteří u nás zakládali takzvanou novou filmovou vlnu. Pro mě osobně je československá nová filmová vlna nejužasnějším obdobím naší kinematografie.

Vaši prarodiče zažili zřejmě Podkarpatskou Rus ještě jako součást Československa. Vyprávěla vám babička o tomhle kousku země?

Ano, vyprávěla. Babička tu měla velmi harmonické dětství, krásný statek, pěstovali zemědělské plodiny a měli i spoustu zvířat. Milovala to tam. A potřebu starat se, pěstovat a pečovat si v sobě zachovala. Moje rodina dnes žije na středním Slovensku – ve Zvolenu, a zase: pořídili si zahradu, pěstují, chovají... Nikdy je to neopustilo. Všechno, co získala v dětství, tedy lásku k zemi, přirozenou schopnost vážit si toho, co člověk má, ji nikdy neopustilo a vždycky nám to připomínala. Nabádala nás k tomu, abychom si vážili toho, co máme. Stačí málo, a můžeme všechno ztratit, to nám vždycky říkala. Tohoto odkazu, který nám předávala, si na ní velmi vážím. Ostatně – takoví jsou Rusíni.

Pokračování na straně 3

Den jazyků národnostních menšin

Termín a místo konání: sobota 2. 10. 2021, Praha, Náměstí Míru

Zapojené organizace: spolky národnostních menšin, Dům národnostních menšin Praha, Zastoupení Evropské komise v ČR, Katedra jihoslovanských a balkánských studií FF UK

Na 26. září připadá Evropský den jazyků (dále EDJ), kdy v celé Evropě oslavujeme jazykovou rozmanitost a studium jazyků prostřednictvím nejrůznějších tematických akcí. Již existující pražské programy podporují především výuku cizích jazyků. Akce, na kterou teď zveme, však podporuje zviditelnění menšinových jazyků v ČR a upozorňuje na fakt, že zde vůbec takové máme. My, příslušníci národnostních menšin v ČR, můžeme přispět svým multikulturním vkladem, který je zcela jedinečný a pro širokou veřejnost jistě zajímavý a přínosný. Zároveň aktivity spoluorganizované více aktéry nás zviditelní a otevřou směrem k veřejnosti. Akce bude zacílena na širokou veřejnost bez věkového omezení. Zapojíme

do ní nejen oficiálně uznané menšiny, ale i další etnické a národnostní skupiny zde žijící – ať už jako organizátory či jako návštěvníky.

Akce proběhne pod širým nebem (prevence proti covid-19 bude zajištěna) v sobotním termínu, což, jak očekáváme, zvýší návštěvnost. Budou zajištěny stánky a stolky, u kterých se představí a také se budou vyučovat jednotlivé jazyky. Jedná se v podstatě o první seznámení s daným jazykem. Výukové materiály a pracovní listy můžeme po domluvě zajistit. U stolků se budou nejen vyučovat jazyky, ale budeme mít možnost propagovat naše další aktivity, např. vydavatelskou činnost. Pro menší děti můžeme zajistit stánek s jazykovými i dalšími hrami. Můžeme také pro ně vymyslet motivační hry.

Akce bude propagována společně s ostatními oficiálními akcemi EDJ s využitím již zavedených kanálů. Paralelně s naší akcí proběhne festival pěveckých sborů národnostních menšin. Využijeme mobiliář zajištěný organizátory Festivalu pěveckých sborů národnostních menšin, Lektori jazyků z jednotlivých

spolků přispějí svou dobrovolnickou prací. Například DNM přispěje tiskem materiálů, dezinfekcí a dalším mobiliářem.

Možnost zapojení: Pokud vás tato akce zaujala, můžete se do ní zapojit jako organizace nebo jednotlivci.

Kontakt na koordinátorku: Sevdá Kovářová, sevda@zaedno.org. 603 103 928

Kontakt na garanta akce: Jakub Štědroň, jstedron@dnm-praha.eu 725 479 709

Další pamětní deska Ivanu Olbrachtovi

Slavnostní odhalení pamětní desky spisovateli Ivanu Olbrachtovi (1882-1952) se uskutečnilo 25. května na Podkarpatsku v obci Poljana ve Svaljavském okrese. Realizaci pomníku i slavnostní odhalení zabezpečily Klub T. G. M. v Užhorodě a Užhorodský spolek Slováků. Slavnostního odhalení se zúčastnili mj. generální konzul České republiky ve Lvově Pavel Pešek, konzul Vladimír Kadlec, poslanec regionální rady Zakarpatska Volodymyr Čubirko, vedoucí společnosti Poljanské OTG Ivan Drohobetsky, ředitelka střední školy Viktoria Popovyč, sochař Eduard Alexy a další. Předseda Klubu T.G.M. Ivan Latko při této příležitosti připomněl, že velká část života a práce Ivana Olbrachta byla spojena s Podkarpatskou Rusí. Knihy, které regionu věnoval, se považují za vrchol jeho literární činnosti. Literární kritik Rudolf Havel o tom kdysi napsal, že Ivan Olbracht „řekl českému čtenáři o Zakarpatsku více než všichni vládní novináři a časopisy za posledních deset let.“ Slavnost v Poljaně se těšila značnému zájmu místních médií.

Očkování cizích státních příslušníků

Nárok na očkování, které je hrazené zdravotních pojišťovnou, mají cizí státní příslušníci v následujících případech:

1. Jsou v ČR pojištěni v systému veřejného zdravotního pojištění (buď z důvodu výkonu výdělečné činnosti anebo na základě evropských koordinačních nařízení). Na očkování se mohou zaregistrovat pomocí čísla pojištěnce (tzn. přiděleného Rodného čísla).
2. Jsou-li pojištěni v jiném státě EU a mají v ČR nárok na tzv. plnou péči (jsou držiteli nárokového dokladu S1). Na očkování se mohou zaregistrovat pomocí čísla pojištěnce (tzn. přiděleného Rodného čísla), které jim je přiděleno po výpomocné registraci.
3. Jsou-li pojištěni v jiném státě EU a mají v ČR, dle evropského průkazu zdravotního pojištění (EHIC), nárok na nezbytnou péči a výpomocně se zaregistrují u české zdravotní pojišťovny. Registrace proběhne pomocí čísla pojištěnce, které cizinci získávají od českých zdravotních pojišťoven. Osoba musí provést tzv. výpomocnou registraci u některé ze sedmi českých zdravotních pojišťoven.

K očkování se mohou od 1. 6. v ČR už registrovat lidé, kteří nemají veřejné zdravotní pojištění na území ČR nebo EU a dlouhodobě v ČR pobývají. Rezervační systém jim nabídne očkovací místa, kde bude zároveň i personál mluvící cizím jazykem. Cena vakcíny nepřesáhne 850 korun.

KRÁTCE

* **XVI. Světový kongres Rusinů** se plánuje na 9. až 11. září 2021 v polském městě Krynica-Zdroj. Tradičně se její zúčastní také delegáti z České republiky. Kdo by měl zájem se zúčastnit, kontaktujte prosím výkonný výbor Společnosti. Až budou jasné bližší podrobnosti, zveřejníme je na webových stránkách Společnosti (www.podkarpatskarus.cz).

* **Fotograf Robert Tappert**, umělec ruského původu, jehož originální tvorbu jsme představili loni v Domě národnostních menšin (výstava musela být kvůli opatřením proti koronaviru předčasně ukončena) vystavoval své pozoruhodné kreace v červnu ve Slovenském domě v Praze v Soukenické ulici. Výstava měla název *Artbrut. Photography*.

Tenkrát na Nastaze. Foto R. Tapperta z červnové výstavy.

* **V květnu 2021 zemřel Antonín Hrbek**, publicista, autor a spoluautor třinácti odborných a naučných knih a mnoha statí

vydaných doma i v zahraničí. Bylo mu 90 let. Zabýval se mj. astrologií a drahými kameny, znalosti a zkušenosti z těchto oborů hluboval spoluprací s odbornými pracovišti v zahraničí. Byl autorem knihy *Podkarpatská Rus (2018)*; publikace určená nejširší veřejnosti byla vydána k stoletému výročí připojení Podkarpatska k ČSR. Autor jí věnoval památku těch, kteří se o rozvoj Podkarpatské Rusi v době první republiky zasloužili. Vycházel především z osobních vzpomínek svých rodičů, rodinných přátel a jejich památek. Podle autora se Podkarpatská Rus za pouhých dvacet let své existence nesmazatelně zapsala do mysli několika generací Čechů i Rusinů.

ap

Bez kořenů se nedá růst

Dokončení ze strany 1

Rusínství se kontinuálně promítá i do vaší filmové práce, ať jde o hrané filmy nebo dokumenty...

Když jsem na FAMU natáčela absolventský magisterský film, obsadila jsem do hlavních rolí Rusíny z Divadla Alexandra Duchnoviče v Prešově. Chtěla jsem vzdát poctu této části svých kořenů. O Rusínech jsem točila i dokumentární film pro Českou televizi, pro cyklus Cizinec je našinec. Témata Rusínů a rusínství jsou mi velice blízká, je to moje dědictví, a přes filmovou kameru jsem toto dědictví objevovala.

Podkarpatská Rus je země s tragickou historií, její osudy byly a jsou většinou hodně neradostné. Budete je ve filmu mapovat i v budoucnosti?

Mám na toto téma připravený filmový námět, je inspirovaný právě oblastí Podkarpatské Rusi. Dělal jsem si k tomu i výzkumy, mluvila jsem se zainteresovanými lidmi a jejich výpovědi jsem si nahrávala. Oni mi vyprávěli, jak tam žili a co všechno zažili. Detaily ještě nechci úplně prozrazovat, v současné době se pracuje na scénáři. Tohle téma pokládám za velmi silné a rozhodně bych je chtěla filmově ještě hlouběji zpracovat. Osud Podkarpatské Rusi mi není lhostejný.

Ve vašich filmech zní i rusínština. Má podle vás tenhle jazyk šanci na přežití?

Velmi fandím kulturní diverzitě. Myslím si, že by rusínština přežít měla, a to za každých okolností. Je to dědictví a velké bohatství. Kulturní diverzita je základem pro to, aby společnost byla stále pestrobarevná, krásná, rozmanitá. Dnešní trend je všechno unifikovat, sjednocovat, jsou tu snahy o masovost. Ale krása je právě v té rozličnosti. Musíme si zachovat

všechny originality národa, a k těm patří i jazyk. Musíme si ho uchránit! Doufám, že nám ona diverzita zůstane. Prosim o to boha.

Rusínů v Podkarpatské Rusi to přitom nemají jednoduché. Rusínština tam sice uznává je, ale Rusín jako národnost stále ne! Existují různí aktivisté a některé spolky, ale jejich snažení je spíše na okraji společnosti. Každopádně zaplatť pánbůh za jejich činnost a totéž platí i o aktivitách v zahraničí, například Divadlo Alexandra Duchnoviče v Prešově a Katedra rusínštiny na Prešovské univerzitě rusínštinu stále opečovávají.

Ano, zaplatť pánbůh za to! Kéž to rusínština i zmíněné aktivity ustojí. Je důležité, aby i děti našich dětí o těchto věcech věděly, aby mohly být pyšné na to, kým jsou. Říká se: kolik umíš jazyků, tolikrát jsi člověkem, a je to pravda. Jazyk patří ke kořenům lidí a národů. A kořeny jsou základ, ať už chceme nebo ne. Kořeny nám dávají sílu růst, dále se vyvíjet. Když si kořeny utneme, jak budeme dál růst? Bez kořenů se přece růst nedá!

Jací jsou Rusínů?

Velmi srdeční, pohostinní a příjemní. Nemůžu si je dost vynachválit. Když jsem natáčela zmíněný dokument o Rusínech, šla jsem samozřejmě mezi ně, mezi příslušníky rusínské menšiny u nás. A oni mě přijali naprosto fantasticky, pohostili, zasmáli jsme se spolu, zazpívali si, oblékli mě i do rusínského kroje. Cítila jsem se mezi nimi jako doma. Při spolupráci s herci Divadla Alexandra Duchnoviče to bylo podobné. Dám jen jeden příklad. Spřátelila jsem se s paní Jaroslavou Sisákovou, což je nádherná osoba a skvělá, talentovaná herečka. Ona mě pozvala k sobě domů, pohostila, seznámila mě celou svou rodinou. Zase jsem se cítila jako doma. Rusínů jsou skvělí, srdeční lidé, a já jim přeju jen to nejlepší.

Viktorie Rampal Dzurenko u svých obrazů

Máte mezi Rusíny i další přátele a známé?

Mám. Zmíním dvě přítelkyně, obě mají rusínské kořeny a obě jsou to skvělé ženy. Ivana Jašminská je fotografka, pochází z Humenného a už delší čas žije v Praze. Na východní Slovensko se ale často vrací. Hodně fotografuje Rusíny a na tohle téma měla i několik výstav. Vystupuje taky v dokumentu, který jsem točila pro Českou televizi a o kterém už jsme mluvili. Světlana Kalousková je kurátorka, velice srdečná osoba, děláme spolu třeba i výstavy pro děti. V kulturním světě se hodně angažuje. A dostala se sem zajímavou cestou. Je to Rusínka, která se jednou, když jí bylo devatenáct, dostala na jeden den do Prahy na výlet. Pod Pražským hradem potkala malíře Josefa Kalouska, který tam zrovna něco maloval, zamílovala se do něj a zůstala v Česku. Nedávno otevřela na Starém Městě v Praze novou galerii, je to opravdu čiperná paní, která miluje kulturu a umění. Takových Rusínů u nás i na Slovensku je samozřejmě víc. Důležité je, aby si stáli za svými kořeny.

TOMÁŠ PILÁT

Potíže se sochou prezidenta Beneše řešil i rusínský plukovník

O pomníku prezidenta Beneše v Brně je název publikace, která dokumentuje potíže s prosazením této viditelně projevené úcty k prezidentovi. K jeho celoživotnímu dílu se však naše společnost nechová jednoznačně. Rozpory jsou zřejmě z projednávání zákona č. 292/2004 Sb, jenž zní: "Edvard Beneš se zasloužil o stát". Zákon byl schválen Poslaneckou sněmovnou, Senát jej neschválil (12 hlasů bylo pro, 26 proti), Sněmovna veto Senátu přehlasovala, prezident Klaus však zákon nepodepsal, platí ale bez Klausova podpisu. Vůči postojům znevazujícím státnickou roli prezidenta se postavily nejen vědecké osobnosti, ale i členové domácího a zahraničního odboje, především letci, sloužící v Britském královském letectvu (RAF).

Čelnou osobností v prosazování úcty k prezidentovi byl plk. Jan Horal, narozený na Podkarpatské Rusi v Stráži při Čope. Byl tankistou v Československé samostatné obrněné brigádě, po komunistickém puči v únoru 1948 emigroval, avšak vrátil se v roce 1990. Byl podporovatelem válečných veteránů, v Českém Krumlově instaloval ve svém hotelu Růže busty prezidentů Masaryka a Beneše,

v Praze založil a financoval Letecký klub, který se stal sídlem Sdružení československých letců 1939–1945. Prosazoval svou ideu instalovat Benešovy sochy v republice v rozsahu, v jakém byly postaveny Masarykovy pomníky. Byl členem přípravného výboru pro postavení pomníku prezidenta Beneše v Praze a jeho hlavním donátorem. Při jeho odhalení dne 16. května 2005 byl jedním ze slavnostních řečníků. Po slavnosti řekl letcům RAF plk. Emilu Bočkovi a mjr. Milanovi Malému památnou větu: "A ty to uděláš v Brně a Milan to udělá v Českých Budějovicích!"

Plk. Emil Boček – jenž má nyní hodnost armádního generála – se pustil s Magistrátem města Brna do zápasu o pomník v Brně. Mne požádal o pomoc a spolupráci. Žádost o postavení pomníku sestavil plk. Jan Horal a zajistil její podepsání brig. gen. Dr. Josefem Herczem a genmjr. Stanislavem Hlučkou. Vedení města Brna však pomník zamítlo, doporučilo pořídit bustu ve vojenském areálu. Plk. Horal na to v odpovědi reagoval slovy: "To je urážka!"

Abychom pomník prosadili, bylo nutno se opřít o veřejnost, proto jsme vytvořili "Výbor pro postavení pomníku prezidenta Beneše",

sestavující ze zástupců 16 spolků, či občanských sdružení. Členem Výboru se stala také Společnost přátel Podkarpatské Rusi. Prostředky na pomník jsme zajistili veřejnou sbírkou, do které přispěly stovky občanů. Největší obnos věnoval Ing. arch. Jiří Hečka se svým otcem mjr. Michalem Hečkou, příslušníkem 1. československého armádního sboru a poválečným členem Hradní stráže prezidenta Edvarda Beneše. Investorem pomníku se stala Československá obec legionářská. V pětiletém zápase se nepodařilo prosadit jeho umístění v historickém jádru města, ale u budovy Právnické fakulty Masarykovy univerzity na Veverčí ulici.

Slavnostní odhalení pomníku s kopii oduševnělé sochy prof. Karla Dvořáka se konalo 10. dubna 2010 v československém pojetí. Na slavnost jsme pozvali k projevům PhDr. Dušana Kováče ze Slovenské akademie věd, i reprezentanty Podkarpatské Rusi. Protože pan MUDr. Jurij Dumnič, který byl již brněnské veřejnosti znám, nemohl ze zdravotních důvodů přijet, byl pozván pan Ivan Latko, předseda Klubu T. G. Masaryka.

Pokračování na straně 4

Rusínské písničky znějí na pódiích díky Kateřině

Kateřina Romaňáková, dlouholetá úspěšná vedoucí souboru Skejušan v Chomutově, oslavila letos zkraje roku významné jubileum. Její životní příběh je charakteristický pro rusínské i slovenské rodiny, jež se ocitly v polovině 19. století v Rumunsku. A možná i pro řadu dalších navrátilců.

Narodila se v lednu 1941 v obci Skejuš v Rumunsku do rodiny Marťákových. Její předkové do Skejuše přišli kolem roku 1850 z vesnice Kamienka na severovýchodním Slovensku. „Byla to chudá oblast, tehdy už se tam lidé nemohli uživit a odcházeli do světa. Někteří se dostali do Kanady, do Ameriky, do Kalifornie a bůhví kam. Ale naši předci měli málo peněz, takže šli do Rumunska a už tam zůstali,“ popisuje Kateřina anabázi svých předků. Dostali se do Skejuše. „Zpočátku neměli ani kde bydlet a začínali úplně od nuly. Neměli se tam asi o moc líp než v Kamience, ale aspoň tam dostali půdu k obdělávání,“ dodává Kateřina.

V roce 1941 narukoval její otec do války, u Stalingradu padl do zajetí a domů se vrátil až v roce 1947. Život po válce ve Skejuši byl drsný a jejich hospodářství rodinu sotva uživilo. „Nepamatuji si, že bychom si s dětmi hráli. Hračky jsme neměli, leda tak klacíky a hadříky. Ráda jsem se koupala v řece. Ale jinak jsme jako děti hodně pracovali. Pásli jsme husy a dobytek a pomáhali v hospodářství.“

Československá vláda tehdy vyzývala krajanů k návratu, protože potřebovala obsadit vysídlené pohraničí a s reemigranty počítala jako s vhodnou pracovní silou. O návrat měli zájem i samotní krajané, kteří doufali ve zlepšení svého sociálního a ekonomického postavení, jež bylo v Rumunsku, ale i jiných zemích často tristní. Neúrodné roky 1946 a 1947 a hladomory zájem o reemigraci zvýšily.

V roce 1949 tedy přijali Marťákoví nabídku československé vlády reemigrovat do vlasti. „Když pro nás tehdy přijeli nákladákem, aby nás odvezli k vlaku, viděla jsem poprvé v životě auto. Pak jsme jeli vlakem, v normálních kupé s dřevěnými sedačkami, ale ti, co odjžděli v roce 1947 jako první, cestovali v hrozných podmínkách dobytčáky. Zevali jsme s sebou zásoby jídla a oblečení a skrovný nábytek.“

Jejich cílem mělo být Slovensko, odkud pocházeli předkové, ovšem vlak s emigranty je vyložil v Chebu. „Zjistili jsme, že jedeme někam jinam. Míjeli jsme hory a skály a tatínek měl velké pochybnosti. Prý co si v kamenitých, neúrodných horách počneme. Jeli jsme pořád dál a dál, a když jsme dorazili do Che-

bu, byli rodiče hodně rozčarovaní. Chtěli přece na Slovensko! Později už ale této cesty nikdy nelitovali,“ říká Kateřina.

Spolu s dalšími patnácti rodinami se nakonec usadili v jihomoravských Troskotovicích, kde od státu dostali hospodářství po vystěhovaných Rakušanech. „Národní výbor nám přidělil dům se čtyřmi místnostmi, byly tam dvě stodoly, stáje a k tomu osm hektarů pole. K tomu, co jsme měli v Rumunsku, se to vůbec nedalo přirovnat. Rodiče si koupili koně a orali s nimi pole. Po Němcích tam zůstaly brány, pluh, dokonce i mlátička. Ve dvoře jsme měli skoro všechno,“ vzpomíná na dosud nepoznaný komfort. Mezi místní, většinou též relativně nově přistěhované prý zapadli docela dobře, jen museli často přesvědčovat okolí, že nejsou Rumuni, ale Slováci.

Když Kateřina dokončila osmou třídu, učitel usoudil, že má talent na rýsování, mohla by pokračovat na nějaké technické škole a uplatnit se například jako konstruktérka. Kateřině se ten nápad zamlouval, ale otec o tom nechtěl ani slyšet. Když se za Kateřinu přišel přimluvit i učitel, vyhodil ho ze dveří.

„Táta nechtěl, abych studovala. Přál si, abych zůstala doma, v zemědělství.“ Nebyla to svévole, ale nutnost, protože otec „pracoval v Brně a jezdil domů jen na sobotu, starší sestra už byla v Chomutově, bratr na vojně, dvě nejmladší sestry chodily ještě do školy. O hospodářství jsem se tedy musela starat já. Od šestnácti jsem jezdila s koňmi na pole.“

V roce 1959 rodina podlehla tlaku komunistů a vstoupila do JZD. Tehdy se ale Kateřina už osamostatnila a přestěhovala se k sestře do Chomutova. Nejprve pracovala v restauraci, poté 32 let jako jeřábnice. Ačkoli oficiálně byli považováni za Slováci, v 70. letech se díky etnografickým průzkumům dověděli, že jsou původem Rusíni, podle badatelů rusínští

venská obec legionářská u něj koná slavnostní shromáždění k výročí narození prezidenta Edvarda Beneše 28. května a k výročí vzniku Československé republiky 28. října. Při nich mají projevy osobnosti ze Slovenska a je dbáno na příspěvky z Podkarpatské Rusi. K projevu paní redaktorky Agáty Pilátové se živě připojil svými znalostmi mj. Michal Hečka. Přečteny zde byly texty historika PhDr. Ivana Popa, spisovatele Richtera, výňatky z děl T. G. Masaryka a E. Beneše, i básníka Jaroslava Zatloukala, citovány byly projevy primátora

Lemkové. Překvapivě zjištění přinesl etnograf Mušinka. „Ukazoval nám různé dokumenty a záznamy z matrik, byla tam jména našich předků. Zjistil, že v Kamience, odkud náš rod pochází, žilo hodně Rusínů. Dříve to byla Podkarpatská Rus. My jsme Lemkové, ale obecně se nám říká Rusíni,“ vysvětluje Kateřina. Za Slováci se celou dobu považovali proto, že měli v dokumentech zapsanou slovenskou národnost a také si mysleli, že jazyk, kterým mluví, je nářečím slovenštiny.

Marťákoví a další rodiny ze Skejuše si udrželi rusínské zvyky i jazyk, které do Rumunska přinesli jejich předci před stopadesátiletí. „Mluvíli jsme stejně jako naši předci, dodržovali jejich zvyky a ve Skejuši jsme nosili stále stejné kroje, které se měnily jen málo. Když se obnosily a už nebylo dost prostředků, nemohli jsme na vestičky používat látku, a tak jsme je pletli z příze,“ říká Kateřina.

K rusínské národnosti se hrdě hlásí. Začátkem 90. let minulého století založila úspěšný rusínský folklorní soubor Skejušan, který udržuje v povědomí reemigrantů a jejich potomků písně, zvyky a tradice rusínských předků. A především – představuje široké veřejnosti rusínskou národnost. Kromě nejrozličnějších domácích a evropských festivalů, kde pravidelně získávají významná ocenění, několikrát navštívili také Skejuš. Tady dodnes žijí příbuzní, kteří se ve 40. letech do Československa nevrátili.

Nejojemnější bylo ovšem první setkání s obyvateli slovenské Kamienky. „Přivítali nás chlebem a solí a hudbou, která vyhrávala na celou vesnici. Všichni plakali. Rozdělili si nás po rodinách a chovali se k nám jako k vlastním. Přijali nás s velkou láskou. V jazyce jsme nenašli žádný rozdíl. Jen některá slovíčka používali slovenská. Nejsilnějším zážitkem ale bylo, když jsme tam na hřbitově našli jména našich předků.“

Skejušan ani Kateřina Romaňáková nemohly v uplynulých měsících vystupovat na pódiích společenských sálů a na festivalech. Nebylo možno oslavit Kateřinino životní jubileum. Letos ani loni se nepořádaly ani tradiční květnová kulturní setkání s večerním tancem., jímž Skejušan pravidelně oslavuje výročí založení souboru. Bývají to programově bohatá, pestrá a příjemná odpoledne, kdy se sejdou potomci rusínských navrátilců z rumunských vesnic, soubory národnostních menšin z Chomutovska i vzdálenějšího okolí a širší veřejnost. A zase budou. **ap**

Zdroj: Paměť národa

Stepana Sembera a Dr. Petra Pitharta, pronesené při odhalení pomníku T. G. Masaryka v Užhorodu. Závěrem slavností bývá zpívána československá hymna.

Shromáždění se stala kulturní událostí s hlubším přínosem. Postavení pomníku naplnilo své poslání a Brno splatilo státníkovi svůj dluh. Dokumentární publikace byla vydána vlastním nákladem, jediným sponzorem byl Ing. arch. Jiří Hečka.

JAN KRUML

za Československou obec legionářskou

Potíže se sochou prezidenta Beneše

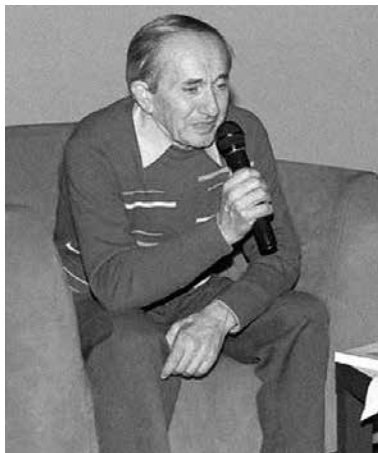
Dokončení za strany 3

Ten se však z cesty do Brna musel vrátit do Užhorodu. Škoda, že nezazněl hlas ze země, která patřila k zakládajícím zemím republiky Československé, o jejíž právní zřízení měl E. Beneš hlavní zásluhu. Z USA však přijel předseda exilové Rady svobodného Československa prof. JUDr. Mojmír Povolný. Pomník se stal pietním místem. Českoslo-

Vědec a aktivista

Životní jubileum oslavil také Dmitrij Pop (16. 4. 1941 Strabičovo, dnes Ukrajina), rusínsky lingvista a regionatista. Absolvoval slovanské oddělení Filozofické fakulty leningradské univerzity.

Je spoluautorem prvních moderních průvodců v SSSR po památkách Podkarpatské Rusi (*V horach i dolinach Zakarpatja*, Moskva, 1971; *Užhorod a Mukačevo* (v angličtině a francouzštině), Moskva, 1987). Od roku 2000 se aktivně zapojil do rusínského hnutí na Podkarpatské Rusi, byl zvolen předsedou Společnosti podkarpatských Rusínů, usiloval o uznání Rusínů vládou Ukrajiny jako svébytného národa, navázal těsnou spolupráci s rusínskými organizacemi na Slovensku a v Maďarsku. Rozpracoval kulturně-osvětový program rusínského hnutí na Podkarpatsku, přípravu kodifikace současného rusínského literárního jazyka. Sestavil a vydal několik rusínských slovníků (*Rusynskij sinonimičnyj slovar*, 2001; *Rusynsko-rusnykij, Russko-Rusynskij slovar*, Užhorod, 2005; *Ru-*

synskij interesnyj slovaryk, Užhorod, 2005; velký *Rusínsko-ukrajinsko-rusnykij - Russko-ukrajinsko-rusynskij slovník*, Užhorod, 2007), *Dějiny Města Mukačevo*, dějiny podkarpatských klášterů, Napsal dějiny Podkarpatské Rusi (*Istorija Podkarpatskoji Rusy*, Užhorod, 2005), dějiny města Mukačevo, dějiny pod-

karpatských hradů a zámků, přehled architektonických památek kraje, *Podkarpatská Rus - osobnosti kultury, vědy, historie* (Podkarpatska Rus - dejateli kultury, nauki, istorii), Užhorod.2016.

V roce 2001 inicioval souběžně s úředním sčítáním lidu sčítání rusínské, které prokázalo záměrnou falzifikaci národnostního složení obyvatelstva na Podkarpatské Rusi ukrajinskými úřady. Spolu s rusínskými pedagogy založil síť soukromých rusínských nedělních škol, pro které napsal učebnice dějepisu a zeměpisu. Skepticky hodnotí tzv. světové rusínské hnutí a jeho organizační strukturu, Světový rusínský kongres a Světovou rusínskou radu, prosazuje nutnost konkrétní organizátorské práce mezi rusínským obyvatelstvem a zapojení rusínských spolků do struktur EU. Dmitrij Pop je nositelem ceny Alexandra Pavloviče Národní rady Rusínů Podkarpatska 2007 a ceny A. Hodinky (Maďarsko, 2008).

IVAN POP

(Zdroj: rusyn.sk)

Malířská jubilea

V letošním roce si připomínáme výročí významných uměleckých osobností Podkarpatské Rusi a Rusínů. **Béla (Adalbert) Erdélyi** (1891-1955) byl podkarpatoruský malíř. Absolvoval Akademii umění v Budapešti, po ukončení studia učil na gymnáziu v Mukačevu; v letech 1922-26 pobýval v Mnichově. V roce 1923 se v Mnichově konala jeho výstava, která měla velký ohlas. Po návratu do Užhorodu roku 1927 spolu s J. Bokšajem založil Veřejnou školu kreslení.

V Paříži, kde, žil v letech 1929-31, pracoval v kruhu malířů H. Matisse, M. Vlamincka, A. Deraina. Nejvíce ho ovlivnil postimpresionismus. Své obrazy vystavoval mj. v Paříži, Římě, Benátkách, Mnichově, Budapešti a také v Praze, Bratislavě, Brně, Prešově. Měl výstavy v Užhorodě i dalších městech Pod-

karpatska. „Setkávám se u Erdélyiho s osobitým uměním“ - psal český básník a kritik J. Zatloukal. „Krajiny drženy jsou převážně v studených barvách, nejvíce zelené a modré... Expresionismus nalezl v Erdélyim malíře velkých výtvarných potencií.“

Svou tvorbu charakterizoval sám Erdélyi jako cestu neustálého hledání: „V mé umělecké tvorbě odráží se celý můj bytostní podklad. Stálý neklid, věčné vlnění, které chci vyjádřit i v umění. Způsob a harmonie vyjadřování se mění. Mění se všechno okolo mne, měním se proto i já. Ba, právě chci se najít v tom ustavičném varu a neklidu. Věřím, že sám jsem předmětem toho, co se děje v přírodě a v lidstvu. Hledám stále novou a novou perspektivu, vždy nového ducha. Tyto vnitřní cíle a komplikované duševní stavy bych rád zachytil, pojal umělecky, ztvárnil a zjednodušil.“

Po návratu do Užhorodu v r. 1931 se stal jedním ze zakladatelů Spolku výtvarných umělců na Podkarpatské Rusi, jenž byl svéráznou líhni podkarpatské malířské školy. Tragické bylo poslední desetiletí života umělce v sovětském systému. V ždanovovské kampani „boje proti kosmopolitismu“ bylo jeho dílo prohlášeno za nesrozumitelné a lidu cizí. Evropského umělce nutili studovat dědictví ruských „předvižníků“, socializujících provinčních malířů 60. a 70. let 19. století. Erdélyi těžce nesl atmosféru klece, nemožnost jakéhokoliv kontaktu s vnějším světem. Tíživá atmosféra komunistického režimu, izolace od vnějšího světa a finanční tíseň vedly k předčasnému úmrtí velkého umělce.

Rusínský malíř **Andrej Kocka** (1911-1987) byl rovněž představitelem podkarpatské malířské školy, patřil k jejím mladším autorům.

Absolvoval užhorodský učitelský ústav, malířství studoval na Veřejné škole kreslení pod vedením J. Bokšaje a B. Erdélyiho (1931), byl na stáži v Akademii umění v Římě (1940-41).

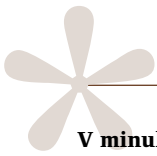
„Na první pohled je vidět, že tu máme co činit s kultivovaným malířem, který se snaží o moderní malířskou techniku,“ hodnotil výstavu jeho obrazů 1935 v Užhorodě J. Zatloukal. „Ovlivněný modernismem, ponechává si jistý svůj výraz a primitivismus. Je tu znát stopy školy Bokšajovy a zvláště potom Erdélyiho. První naučil ho skvělému realistickému postřehu, zachycovat náladu kraje a konečně i impresionistické paletě. Druhý potom učí Kocku komponovat, dává mu pohled do moderní tvorby a zdůrazňovat rukopis. Kocka působil několik roků na Verchovině, kde poznal bídu lidu a jeho životní primitivismus. S velkou láskou přilnul k romantické krajině v okolí Užoku.“

Tu vznikají Kockovy pochmurné, téměř baladické krajiny v hutných zemitých barvách. Nejraději maluje děti, aby mohl v jejich tváři zachytit stín života. Teplozvučný lyrismus, smysl pro kulturu barev, úsilí o moderní styl, to vše charakterizuje tvorbu Kockovu.“

Koncem 30. a začátkem 40. let maloval mladý umělec cyklus epických žánrových obrazů (Užhorod, 1939; Trh v Perečině, 1940; V neděli, 1940; U kostela, 1940). Zajímal se o nástěnnou malbu a mozaiku, připravoval několik kompozic v této technice, které však válečná doba nedovolila uskutečnit. Po válce se z existenčních důvodů podřídil ideologickému tlaku komunistického režimu a jeho požadavkům. Maloval série portrétů partyzánů, hrdinů „socialistické práce“. Ve druhé polovině 50. let se vrátil k verchovinským typům a lyrické krajině.

IVAN POP

(Zdroj: rusyn.sk)

V minulém čísle jsme publikovali text pana Jana Gondose o poměrech na Podkarpatské Rusi po příchodu Maďarů. Nyní nám autor poslal další část svých vzpomínek. Rádi je zveřejňujeme a věříme, že bude následovat další. Naznačuje to skutečnost, že sám označil své vyprávění jako „Pokračování 1“.

Stopy paměti z těžkých časů

Pokračování 1

Kvalita života obyvatel Podkarpatské Rusi se za maďarské nadvlády nepřetržitě zhoršovala. Maďarská vláda se soustředovala na znovuzískání území, o které země přišla po první světové válce a doufala, že toho dosáhne s podporou nacistického Německa a fašistické Itálie. Maďari si ovšem neuvědomovali, že cena za tuto podporu bude velmi vysoká. Sociální problémy se ignorovaly. V původně zachovalém Maďarsku – v „mateřské zemi“ (maďarsky „anyaország“) – patřila prakticky veškerá půda aristokracii. Pracovali na ní námezdní dělníci za minimální mzdy. Spisovatel Márai trefně označil „mateřskou“ zemi jako domov jednoho milionu žebráků.

Jako mladý kluk vychovaný v československém duchu jsem atmosféru maďarské okupace nenáviděl. Byl jsem hrdý na svého otce, který pomáhal českým vojákům prchajícím z protektorátu, aby se dostali co nejrychleji přes Maďarsko do Jugoslaviie a z Jugoslaviie do Francie. Jednoho dne, tuším, že to bylo na podzim 1940, otce zatkl. V té době ještě našťástí stále platily rakousko-uherské zákony, takže advokát docílil po několika dnech otcovo propuštění. Obvinění znělo, že otec ve svém domě přechovává cizince, které měl hlásit na policii; advokátovi se podařilo, že celá záležitost byla překvalifikována jako přestupek a otec vyvázl jen s peněžitou pokutou. V letech 1943-44 by ho tato aféra stála život.

Některé události během maďarské okupace se mi jako mladíkovi vyrůstajícímu v de-

mokratické české společnosti hluboce vryly do paměti.

V ČSR jsme na policii pohlíželi s úctou a přátelstvím. Za maďarské nadvlády však tomu bylo jinak.

Uvedu příklad. Jednoho dne jsem šel kolem moderní budovy policejního ředitelství, postavené za první republiky. Uviděl jsem, jak dva policisté vedou ze schodiště dva spoutané mladé muže. Jeden z nich měl zakrvácenou tvář a druhý plakal. Scéna, která by za první republiky byla nemyšlitelná.

Nebo další vzpomínka. Ze školy jsem denně chodil přes Drugethovo náměstí kolem kina Urania a cukrárny Purma. Na jaře 1942 jsem tam v poledních hodinách viděl čtyři mladé muže nesoucí pomocí dvou klád na ramenou veliký kotel teplého jídla. Šli směrem k jedné z menších kasáren, které byly poblíž železničního mostu. Nosiče hlídali čtyři četníci ozbrojení puškami s nasazenými bodáky. Proč to jídlo do kasáren? Zaslých jsem sice předtím zprávy, že jsou tam uvězněni údajní partyzáni, ale místní noviny se o ničem nezmínily. A pro ně asi to jídlo nebylo... Téhož dne, kdy jsem zas náhodou šel kolem, byl jsem překvapen velkým množstvím maďarsky mluvících lidí proudících z budovy ven. Dámy a pánové byli vesměs elegantní a evidentně v dobré náladě. Domníval jsem se, že se asi zúčastnili nějaké armádní slavnosti.

Druhý den ve škole jsem se od spolužáků dozvěděl, že tam došlo k opravě šesti lidí oběšením. Partyzánů? Komunistů? Kdoví. V médiích ani slovo. Moji informátoři však věděli, že tři oběti byli Rusini a tři Židé. A to

„publikum“, které v dobrém rozmaru vycházelo z kasáren, bylo zřejmě rozjařeno atraktivní podívanou...

O tom ovšem opět nebylo ani slovo v místních, ani v celostátních novinách. Od svého spolužáka Tomáše Wilda jsem se dozvěděl, že v týnech, které předcházely popravám, byla v hotelu Koruna ubytována skupina německých důstojníků, která každé ráno někam odjela a vrátila se až pozdě odpoledne. Večeřeli v hotelové restauraci a jejich výdaje zřejmě nebyly nijak omezeny. Hodně popíjeli.

Zmíněný spolužák Tomy Wild byl synem majitele hotelu Koruna. Celá rodina Wildů – rodiče, Tomáš a jejich krásná dcera – zahynula v r. 1944 v Osvětimi.

Uvedu ještě několik střípků z rozhovorů zaslýchnutých v období let 1941-44.

Obtloustlý občan se na poštovním úřadě baví u okenka s úředníkem, který byl zřejmě nedávno přeložen do Užhorodu z Rumunska, z nově získaných území. Pán se úředníka ptá: „Je v Kluži hodně Židů?“

Spolucestující ve vlaku, přibližně v srpnu 1942 říká: „Teď už jsem klidný, Němci dobyli Majkop! Budeme mít dost ropy...“ Předpokládám, že ho ten klid po Stalingradu přešel.

Po uvedení filmu Žid Süss v Městském kině v Užhorodě – asi v r. 1942 – maďarští vojáci, zejména letci na ulicích fyzicky napadali židovské vyhlížející občany. Židovská obec poslala protestní dopis veliteli nově příchozího letectvého pluku. A došlo k překvapení: Důstojník, jehož jméno jsem bohužel zapomněl, poslal omluvný dopis a zjednal pořádek.

JAN GONDOS

Zakarpatské mládí dává o sobě vědět

Šachový šampion je z Mukačeva

Šampionát Ukrajiny mladých šachistů do 14 let v tak zvaném rapid-šachu se uskutečnil v minulých dnech v Chersonu. V kategorii chlapců vybojoval pro Zakarpatí mimořádný úspěch talentovaný Vadim Petrovskij, odchov-

vanec šachového klubu v Mukačevě, který získal zlatou medaili. Druhý skončil Svjatoslav Bazakuca z Charkova a třetí Michajlo Tobak z Oděsy. Lze očekávat, že o Petrovském šachový svět v budoucnu ještě uslyší.

Šermířská šampionka z Užhorodu

Zlatou medaili vybojovala na šampionátu Ukrajiny juniorek v šermu Oleksanda Lazarenko. V dalších kategoriích získali juniorští šermíři ze Zakarpatí ještě tři další medailové umístění. Oznámila to Zakarpatská federace šermu.

Medailová žeň užhorodského jiu-jitsu

Medailovou žeň z mezinárodních či vevukrajinských soutěží v tzv. brazilském jiu-jitsu zaznamenali sportovci z Užhorodu. V Kyjevě se uskutečnil mezinárodní turnaj v tomto sportovním odvětví za účasti zápasníků z patnácti zemí. Volodymyr Bobrov a Pavlo Sigeti z užhorodského klubu FANAT vybojovali ve svých

kategoriích první místa a tedy zlato. Serhij Mitričko přivezl do Užhorodu stříbro.

O den později se v Kyjevě konalo první kolo Mistrovství Ukrajiny. Užhorodští bojovníci znovu odvedli vynikající výkony. Zlato získali Volodymyr Bobrov, Arťom Konovalenko, Pavlo Sigeti a Olexij Slobodjanuk, stříbro Arťom Nežur.

Šampionát Ukrajiny v tomto u nás poměrně málo známém sportu bude pokračovat druhým kolem v Charkově.

Stříbro pro talentovanou boxerku

Stříbrnou medaili vybojovala talentovaná 15letá boxerka Jelizaveta Voloch, sportovkyně z užhorodského klubu Panter, na mistrovství Ukrajiny mládeže. Byl to Jelizavetin významný debut v ringu na této úrovni. Její trenér Robert Juroš míní, že jde o mimořádný talent. Jeho svěřenkyně přítom začala s boxem poměrně nedávno, teprve před rokem.

Pokračování na straně 7

Vadim Petrovskij

Rusíni jsou pracovití a houževnatí

Jak viděl dějiny a život Rusínů vesnický farář v 19. století

Autor, přesněji překladatel této stati Alexander Dudinszky (1975) je Rusín, žije v Mukačevu. Vzděláním hudebník, povoláním mj. vinař a tvůrce domácí značkové slivovice (zn. „Dudinszky“). Jeho celoživotním koníčkem je genealogie, léta pátrá zejména po spletitých osudech svého rodu a vytvořil rodokmeny řady příslušníků rozvětvené rodiny Dudinszkých. Nedávno objevil zajímavou etnografickou studii svého prapředka. Část textu otištěného v dobovém maďarském odborném periodiku přeložil z maďarštiny do rusínštiny a poslal do naší redakce. Domníváme se, že vás názory rusínského faráře z 19. století zaujmou.

Nejprve pár slov o autorovi etnografické studie, s níž chci seznámit české čtenáře. Otec **Emerich Dudinszky** si vybral kněžskou cestu, stejně jako jeho otec, dědeček a pradědeček. Po mnoho let byl farářem v Kamjansku v okrese Iršava, kde společně se svými věřícími postavil zděný kostel. Měl pět dětí, z nichž tři synové se také stali kněžími. Svou pastorační činnost zahájil ve Skotarském v okrese Volovec již v roce 1854. Tam také napsal etnografickou studii s názvem **Lid Horního Maďarska**, pojednání o Rusínech – obyvatelích Verchoviny, které zahrnuje historii, bydlení, oblečení, jídlo, rodinný život. Zabývá se také jejich světonázorem, vírou, úrovní vzdělání, názory a přesvědčením, obřady a rituály. Studie vyšla v roce 1895 v maďarském časopise „Bereg“. Při překladu textu mého prapraděda z maďarštiny jsem se pokusil vyjádřit strukturu jeho vět beze změn, překlad je téměř došlouhý.

Obec Skotarské se nachází v severní části okresu Bereg, kde je drsné podnebí a nepříznivé povětrnostní podmínky – tak začíná vesnický kněz O. Emerich Dudinszky své pojed-

nání. Obec se nachází v Karpatech v sousedství Haliče v malém, ale romantickém údolí mezi horami. Rusínsky hovořící obyvatelé vesnice žijí v obytných staveních s hospodářskými budovami, úhledně a s vkusem postavenými z vybraných dřevin prokládaných mechovými porostem. Domky nejsou obileny ani zvenčí, ani zevnitř. Před velkými svátky se hospodyně snažily pečlivě uklidit, dát všechno do pořádku. Cídily a čistily pomocí mokrého písku z místní řeky.

Rusínský gazda

Ve vesnici byla výuka maďarského jazyka zavedena již v roce 1853, takže i nyní musí vesnický kněz kromě rusínské abecedy učit mladší generaci současně také maďarskou abecedu. Výsledky se už dostávají – většina rolníků ve Skotarském nejen rozumí, ale také umí hovořit maďarsky. Modernímu rozvoji vzdělanosti se v oblasti daří díky neúnavné práci školní inspekce okresu Bereg.

Žije zde 749 řeckokatolíků, kteří jsou na území okresu Bereg tradičně považováni za první osadníky. Již během triumfálního příjezdu knížete Álmoše (1070–1127) do naší země klestili zdejší lidé v Karpatech cesty a zpřístupňovali neprostopupný prales.

ním areálu „Mládež“ a účastnilo se ho dvanáct žen a juniorek.

FC Minaj má nového trenéra

Novým trenérem fotbalového klubu FC Minaj, který reprezentuje Zakarpátí v nejvyšší soutěži ukrajinského fotbalu zvané Premier Liha, byl nově jmenován Mykola Cymbal. V klubu je činný od roku 2019 a naposledy působil u A-mužstva FC Minaj jako asistent trenéra Vasyla Kobina. Mužstvu se ovšem pod Kobinovým vedením příliš nedařilo a v době odezdávky tohoto článku figurovalo až na 13., tedy předposledním místě tabulky. Cymbal má odpovídající trenérskou kvalifikaci a jeho cílem bude přivést tým, který svoje mistrovské zápasy hraje v Užhorodě na stadionu Avanhard, k opuštění pásma sestupu a tím k zachování účasti mezi ukrajinskou fotbalovou elitou.

(api)

Foto: <https://zakarpatty.net.ua>

Podle historických údajů zde znali a vyráběli mléčné výrobky a med a léčili neduhu pomocí léčivých bylin rostoucích v regionu.

Někteří autoři mylně tvrdí, že k zdejšímu usídlení rusínského lidu došlo v roce 1285, za vlády maďarského krále László Kuna, jiní, rovněž chybně soudí, že je sem přivedl rusínský velkokníže Fedor Korjatovič v roce 1359, kterého pozval maďarský král Ludvík Veliký a usadil v Beregmarmarosi. Pravděpodobnější však je, že lidé žili v tomto regionu – ve Vereckách, Verbaži a Skotarském – pod kopci Karpat již v roce 884. V regionu žili pravděpodobně pastevcí, krmili a napájeli zde svůj dobytek. Svědčí o tom význam názvu obce – Skotarské. Tito lidé žili své nuzné životy v nevládné krajině po celá staletí. Jejich každoroční sklizni – pokud to dovolí neúrodné roky a počasí – jsou brambory, zelí, fazole a tuřín, kterému se zde říká kvaka. Tyto kultury dávají lidem živobytí. Obyvatelé Verchoviny se však nyní rychle rozvíjejí díky modernímu pokroku a rvkům kultury, drží krok s dobou, uchovávají si svou víru a církev, s velkým úsilím staví bytelné domy pro své faráře a školy pro své děti.

Pokud jde o to, jak lidé žijící v této neúrodné zemi mohou vůbec přežít, pak tajemství spočívá v tom, že po mnoho let, vždy po dokončení jarních prací doma, odcházejí rolníci z každého domu a hospodářství za výdělkem jinam, hromadně sestupují dolů do údolí – do Velkého Alfeldu, do úrodné oblasti Tisy. Zde pracují po celou sezonu, kopou a sklízí. Domů se vrací až v zimě nebo na konci podzimu. Smutně, často s nemocí a ne vždy šťastní, protože je čeká placení daní. Z tvrdě vydrženého šestiměsíčního výdělku není snadné je zaplatit. A také se stává, že vlastník půdy, který zde žije, je lichvář, považuje své námezdníky za snadnou kořist a obere je o značnou část z těžce získané mzdy, ne-li o celou. A dokonce jim napíše falešné potvrzení.

Obyvatelé Verchoviny jsou pilní a zároveň cílevědomí lidé. V zimě tráví čas hlavně prací v dřevozpracujícím průmyslu, vyrábějí kuchyňské nádobí, domácí náradí atd. Většina žen jsou zručné přadleny a tkadleny, vyrábějí bílé srstěné houně, silné tkané látky, krásné přehozy. Je mezi nimi mnoho pohledných, krásných mladých Rusínek, které samy živí svou rodinu – pomocí těchto zásob vydělávají drobné peníze, jimiž zajišťují potřeby svých nejbližších. Obyvatelé této oblasti jsou východního typu, středního vzrůstu a mají světlé vlasy. Jsou pracovití, vytrvalí, mají podnikavého ducha, projevují neochvějnou oddanost své vlasti a trůnu. Verhovinci netouží po moci, jsou poslušní úřadům. Když mají potíže, nezoufají, nacházejí útěchu v radosti a v předurčení svého osudu a říkají: „Pán dal a Pán vzal. Požehnané je jméno Hospodinovo!“ Stručně řečeno, jsou smíření s osudem.

ALEXANDER DUDINSZKY

Dokončení v příštím čísle

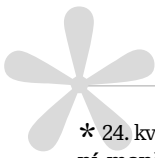
Zakarpatské mládí ...

Dokončení za strany 6

Předtím hrála v Užhorodě závodně házenou. Šampionát se konal v užhorodském sportov-

Jelizaveta Voloch

* 24. května se uskutečnilo další **zasedání Výboru pro národnostní menšiny a etnické skupiny Rady vlády Slovenské republiky**. Z důvodů protiepidemiologických opatření se jeho účastníci sešli online formou. Mluvílo se mimo jiné o školství a přípravách národnostního zákona a o národnostních muzeích. Ministerstvo kultury o nich předložilo zprávu, z níž vplynulo, že Muzeum rusínské kultury v Prešově pracovalo po celou dobu korony velmi pilně, a nezrušilo či nepřerušilo žádný ze svých naučně-vědeckých projektů.

* Štefan Suchý, původem východoslovenský Rusín, v **souvislosti se svým přirozeným a logickým přechodem z literární ukrajinštiny na spisovnou rusínštinu** (kodifikovanou roku 1995) prohlásil, že se podruhé narodil. „Změna nastala nejen v Suchého jazyce, ale také v celkovém uchopení materie a jejím nasměrování. Básnický postmodernista se přetransformoval v jakéhosi předmodernistu, v básníka, kterému stačí vnímat svět očima zralého muže a zároveň cíleněji hledat svého čtenáře, čtenáře epochy východoslovenského rusínského obrození,“ uvedl Marian Heveší v Revue aktuální kultury RAK.

* Víte, jak se rusínsky řekne Láška neumírá? Lubov ne umeráť. A tak se také jmenuje **speciální verze písně ze seriálu Slovania, kterou ve svém mateřském jazyce, rusínštině nazpíval Štefan Štec**, společně se skupinou Fajta a její autorkou Janou Kirschner. Od premiéry této písně (ve slovenštině Láška neumiera) uběhly čtyři

Kresba Fedor Vico

měsíce. Za tu dobu se skladba desetkrát stala nejhranější písní slovenských rádií. V nové verzi si její autorka vyměnila roli se Štefanem Štecem, který původní text přeložil do rusínštiny a nahrál právě se skupinou Fajta. V původní slovenské verzi písně zpíval Štec pro Janu Kirschner vokály.

* Po rekordním náporu ve velkokapacitních očkovacích centrech Prešovského samosprávného kraje v uplynulých týdnech se posléze vakcinovalo už jenom ve třech střediscích – v Prešově, Popradu a Humenném. **Počet zájemců o očkování totiž klesl**. „Kraj tak zintenzivňuje mobilní výjezdy do obcí regionu,“ vysvětluje mluvčí PSK Daša Jeleňová, kterou cituje server rusyn.sk

* Naplnit myšlenku **obecního muzea, které mapuje život na úpatí Polonin, se obcí Stakčín v okrese Snina** podařilo po sedmi letech. Po neúspěchu s žádostí o dotaci na jeho rekonstrukci zde shromažďovali historické artefakty a rekonstruovali nevyužívanou historickou budovu svépomocí. Přestože muzeum oficiálně otevřeli v listopadu 2020 během oslav osvobození obce, první návštěvníky přivítali až letos v dubnu. Teprve v této době to umožnilo uvolnění protiepidemiologických opatření. Větší zájem veřejnosti o sbírky muzea očekává iniciátor myšlenky a starosta obce Miroslav Bober během letní sezóny.

* Ve vysokou návštěvnost doufá i **Vihorlatské muzeum v Humenném**. V době pandemie pokračovalo ve výzkumných projektech a pro návštěvníky připravilo řadu zajímavých online prohlídek svých expozic a výstav. Jednou z nich byla například retrospektiva nazvaná Karpatská kraslice 2021. Muzeum nabídlo i několik programů pro školy. V blízké budoucnosti muzeum plánuje třeba i bohatý letní program ve skanzenu.

* **Na šikmou plochu sjelo Československo už v roce 1945**, říká ve svém textu historik Jan Rychlík. Potlačení opozice, kontrola hospodářství i znárodnění. Komunistický převrat přišel ještě dřív než v únoru 1948, jen se odehrával v kulisách právního státu, dodává. Jaké by to bylo, kdyby po válce nedošlo k odsunu Němců a jak jejich vyhnání souvisí s únorovým pučem, píše i ve své knize Československo v období socialismu 1945–1989. Rozhovor s historikem Janem Rychlíkem přetiskuje server rusyn.sk.

* **Pavel Cibere** (1910 – 1979), jehož sto desáté výročí narození jsme si připomněli vloni, byl právník, rusínsky politik rusofilského směru. V roce 1938 bojoval za zachování suverenity ČSR. Neuznával autonomní ukrajinskou vládu A. Vološina, v Praze vytvořil Centralnyj karpatoruskij nacionalnyj sovjet s cílem kontrolovat činnost Vološínova kabinetu. V říjnu 1940 byl československým prezidentem v exilu Benešem jmenován členem Státní rady a vedoucím Kanceláře prezidenta na problematiku Podkarpatské Rusi. Existenci této Kanceláře však prezident Beneš nebral nikdy vážně. O jejím vedoucím se opovržlivě zmiňoval jako o „Cikánovi“, se kterým nikdy jednat nebude. Cibere v Londýně založil Společnost přátel Podkarpatské Rusi, vydával noviny Jedinstvo, Karpatoruskyje novosti. Po válce vyvíjel marné snahy o zachování Podkarpatské Rusi jako součásti Československa. Prošel i gulagem.

* Letos v květnu by se dožila 70 let **Mária Malcovská** (1951 – 2010), rusínská publicistka, pedagožka a redaktorka. Stala se první laureátkou Ceny Alexandra Duchnoviče v oblasti rusínské literatury za rok 1999.

* **Ženské oddíly dokázaly víc než chlapi**, zní titulěk článku serveru rusyn.sk věnovaného vojačkám 1. československého armádního sboru v SSSR za druhé světové války. Ženy bojovaly urputně, s ženskou vytrvalostí, která překvapovala a zároveň z ní běhal mráz po zádech. Tak se vyjádřil o bojovnicích sboru jeden z jeho velitelů Antonín Sochor. Na začátku frontové cesty před osmdesáti lety jich bojovalo patnáct, o tři roky později už téměř tisíc. Byly mezi nimi Rusínky, Češky, Slovenky, Židovky, píše ve svém článku Vladimír Jancura.

* Další vojensko-historický materiál se týká **přijímání ukrajinských dobrovolníků do 14. divize Waffen SS „Halič“**. Tématu se v rozhovoru pro zurnal.pravda věnuje historik Michal Šmigel. Připomíná protisovětské nálady v oblasti Haliče, popisuje výcvik i bojové působení jednotky i její zapojení do bojů během Slovenského národního povstání. Věnuje se také osudu příslušníků divize po válce.

* **Do Sniny se vrátil Salvátor Dalí**. Konkrétně se to stalo 15. května, kdy tu byla celý den vystavena malířova litografie Fluor Dalí. Zmíněné dílo tu vystavovali jeden den už v roce 2015, ale tehdy jen po dobu čtyř hodin, od osmi večer do půlnoci. Nad letošní událostí převzala záštitu prezidentka Slovenské republiky Zuzana Čaputová.

* **Rodák z Podkarpatské Rusi. Neznámý příběh československého podvodníka století. Špion, byznysmen i mediální magnát v jedné osobě**. Tak je napsán článek serveru lidovky. Ian Robert Maxwell, vlastním jménem Abraham Leib Hoch (později užíval jméno Ján Ludvík Hoch) žil mezi lety 1923 a 1991. Narodil se v podkarpatoruské obci Slatinské Doly, původem byl Čechoslovák, v adresáři měl číslo na sovětského vůdce Michaila Gorbačova i britskou premiérku Margaret Thatcherovou, ovládal noviny a prestižní nakladatelství. Jeho smrt zůstává i po třiceti letech záhadou. Nové okolnosti barvitěho života Roberta Maxwella teď líčí strhující životopis, který vyšel ve Velké Británii. (Náš časopis se Maxwellovi věnoval v minulém čísle.)

* Mladá fotografka **Mária Gališinová se rozhodla prostřednictvím svého projektu zvěčnit rusínskou kulturu**. Narodila se sice v Bratislavě, ale její babička je rodačka z Hostovic a otec ze Sniny. Rusínské kořeny fotografky a jejich příbuzných jsou námětem výstavy, která je k vidění právě v Hostovicích. „Babička s dědečkem na mě už od malička mluvili rusínsky. Jako dítě jsem si ani neuvědomovala, že se jejich řeč něčím liší. Velmi jsem si ale užívala, že tradice a zvyky mých prarodičů byly pro moje spolužáky netradiční. Řeckokatolická mše dodnes vnímám jako krásný kulturní zážitek, během kterého mimo jiné rozjímám i nad zpěvem, architekturou a Otčenášem ve staroslovenštině,“ vyznává se fotografka.

Stalo se právě před 85 roky: Fotbalová senzace!

„Nějací skromní učitelé z východních polonin překazili připravené oslavy Baťovců a postoupili do nejvyšší soutěže.“ Tak psaly tuzemské noviny v létě 1936. Fotbalisté Rusj Užhorod byli skutečnou senzací. S naprosto směšným rozpočtem postoupili mezi československou elitu plnou profesionálů honorovaných opravdu královsky. Oni sami nikdy nepobírali žádný plat, jen občasně malé odměny. „Něco“ pravidelně dostával jen trenér! Jak k tomu vpravdě senzačnímu postupu došlo? O tom další řádky.

Rozlosováno. Kvalifikační turnaj o dvě postupová místa do I. fotbalové ligy 1936/37 jako nejvyšší soutěže ČSR je otázkou pěti vítězů skupin druhé nejvyšší soutěže (tehdy divizí): Viktoria Žižkov (Středočeská včetně Prahy), SK Hradec Králové (Českého venkova),

záležitostí. Kapely vyhrávaly, stánky nabízely velký výběr dobrot, ba i hraček, jarmareční dobrá nálada plná radosti. Domácímu Zlínu stačil bod za nerozhodný výsledek. Prý nebylo co řešit. Osudová chyba domácích. Zelené dresy Užhorodu zažily svůj slavný den. Snad každý z hráčů podal doslova „životní výkon“. Výsledek? 4:1 pro hosty, tedy senzace první třídy!

Závěrečná tabulka měla tuto podobu:

1. Viktoria Žižkov	poměr gólů 19:7	15 bodů
2. Rusj Užhorod	23:13	10
3. Baťa Zlín	26:14	8
4. DSV ze Šumperka	17:29	4
5. Hradec Králové	7:29	3

Dosažené výsledky se soupeři: DSV Šumperk 6:2 a 6:2, Viktoria Žižkov 2:3 a 1:2, Hradec Krá-

Fotbalisté z „východního cípu republiky“ při svém vůbec prvním zápase v nejvyšší soutěži na pražské Spartě. Ve všech pondělních vydáních přinesly pražské noviny nějaké momentky ze hry. Tato je z prestižního sportovního týdeníku STAR.

Takhle je znalo celé Československo. Populární jedenáctka v zelených dresech. Senzační nováček I. ligy. Zcela vlevo stojí v civilu trenér Otto Mazal-Škvain. V minulosti internacionál, hráč Sparty i Slavie. V černém svetru největší hvězda jedenáctky, brankář Aleksa Bokšaj.

Baťa Zlín (Moravskoslezská), DSV Mährisch-Schönberg neboli Šumperk (divize Německého národního svazu) a SK Rusj Užhorod (divize Slovenské a Podkarpatské). „Tento poslední klub, skládající se povětšinou z absolventů Učitelského ústavu, nebude patřit mezi favority už pro vzdálenost svého sídla. Jest sice několikaletým přeborníkem ve svém regionu, ba i na celém Slovensku, leč jeho síla je v pouhém nadšení hráčů. Finančně je to jistě účastník nejslabší“, soudil tehdejší odborný tisk. A byl to uvážlivý soud. Odečteme-li „českou šlechtu“ v čele s pražskou Slavií a Spartou, měli to ti „ostatní“ v nejvyšší soutěži těžké. Neudrželi se. Z Němců DFC Prag, Tepitzer FK i DSV Saaz (Žatec), ze Slováků jen I. ČSK Bratislava (dnešní Slovan), zástupci národního svazu polského a židovského s takovými metami ani nepočítali. A tak se „létající učitelé“ do té kvalifikace vrhli. S očekávaným nadšením. U soupeřů i odborného tisku.

A kdy bylo to nadšení tak zvané v hlavní roli? Až v posledním kole té kvalifikace. „Létající učitelé zmařili vstup Baťovců do ligy! Zlín zůstal bez oslav.“ Ten tehdejší titulík vystihuje vše. Závěrečný duel Zlín – Užhorod měl být jasnou

lové 1:0 a 1:1, Baťa Zlín 2:2 a 4:1. Jurko Krajňák a Josyp Kryž byli navíc nejlepšími střelci.

Vyjmenujme ty, co se zasloužili o celkově čtyři vítězství ve fotbalových divizích Podkarpatských a Slovensko-podkarpatských (1929, 1933, 1935, 1936) nakonec korunovaných postupem do československé nejvyšší soutěže Státní I. ligy 1936/37. Byli to tito muži (tak, jak jsou zapsáni v ligových archivech Československé asociace fotbalové):

brankáři: Aleksa Bokšaj, Vasyl Fedak
obránci: Vasyl Radyk, Ivan Tóth, Ivan Palinčák, Johann Bidmon, Jurij Choma
záložníci: Andrij Bendas, Fedor Kurucz, Michal Škiriak, Josef Machata, Vlastimil Frýba, Andrij Kopčaj, Havrilo Mozer, Vasil Kovacs

útočníci: Jurko Krajňák, Volodymyr Kobzjar, Edmund Ivančo, Josyp a Pavlo Kryžové, Michal Sukovský, Ondrej Roman, Sándor Kálmán
trenéři a vedoucí mužstva: Otto Mazal – Škvain, Avgustin Lavrišin, Andrij Marko.

Podle historických fotbalových podkladů připravil **VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ**

Bokšaj přestoupil v listopadu 1937 do pražské Slavie, byl už na testech ve Spartě a budapeštském Ferencvároso. S červenobílými vyhrál slavný Středoevropský pohár 1938 a nezanedbatelnou kapitolou je i jeho reprezentační bilance. Chytil za amatérský výběr (rusinský i československý) a po zániku ČSR za výběr Protektorátu Čech a Moravy (což bylo vlastně národní mužstvo).

Létající učitelé. To jsou oni! Srpen 1936. Kádr fotbalistů Rusj Užhorod s posádkou letounu Československých státních aerolinií na letišti Praha – Kbely. Vybaveni potřebnými povoleními cestovali do českých zemí pravidelně touto „vládní, úřednickou“ linkou vždy v sobotu, aby v neděli odehráli zápas v Praze, Plzni, Kladně, Teplicích či Náchodě a v pondělí se pak na trase Praha – Užhorod vraceli zpět stejnou linkou ve společnosti pracovníků státní správy, poslanců, depeš, listin a balíků všeho druhu.

Jak to začalo

Anna Termerová, nedávno ještě studentka Arcibiskupského gymnázia v Praze, nyní již matrantka a vysokoškolačka, si zvolila pro svou maturitní práci z dějepisu téma **Připojení Podkarpatské Rusi k Československu v roce 1919 a následné zřízení vojenské diktatury na jejím území**. Vznikla poctivě zpracovaná, kvalitní studie, z níž jsme pro toto a příští čísla vybrali několik pasáží. Poznámky pod čarou odkazující na použitou literaturu jsme z rozsahových důvodů vypustili.

Cesta k připojení k Československu

Cesta k přičlenění Podkarpatské Rusi k Československu začala během 1. světové války, nebyla ovšem vůbec jednoduchá ani samozřejmá a její výsledek se stal pro všechny spíše překvapením. Územím Podkarpatské Rusi vedla do května roku 1915 rakousko-ruská fronta. Jelikož řada Rusínů spolupracovala s ruskou armádou, uherská armáda následně tvrdě potírala jakýkoli náznak národního uvědomění, a proto zde za války nemohl vzniknout žádný veřejný odboj bojující za osvobození rusínského národa. Řeckokatoličtí duchovní dokonce na důkaz své věrnosti k Uhrám zavedli ještě v témže roce gregoriánský kalendář a cyrilici nahradila laticínou. O následné budoucnosti Rusínů tak zprvu rozhodovala početná rusínská emigrace v USA, domácí reprezentace se vyslovila až později.

Samotný československý odboj s připojením Podkarpatské Rusi zpočátku absolutně nepočítal. Předpokládalo se, že území připadne Rusku v případě jeho vítězství na haličské frontě. Dokládá to i fakt, že Masaryk v memorandu pro státy Dohody z dubna 1915 uvozuje hranici na východě příštího samostatného českého státu řekou Už. Zvrat přišel až v roce 1917, kdy v Rusku během jednoho roku proběhly dvě revoluce, což radikálně změnilo veškeré dosavadní předpoklady, které o tehdy ještě Uherské Rusi panovaly.

Rusínská emigrace v USA

V Americe žilo téměř tolik rusínských emigrantů, kolik jich zůstalo v rodné zemi, tedy okolo čtyř set tisíc. První snaha o řešení rusínské otázky se objevila v roce 1917, kdy hlavní představitel haličských rusky cítících Rusínů Petr Hatalak svolal do New Yorku 13. července *Ruskij kongres* („ruský kongres“) zástupců rusofilů z Haliče, Bukoviny a Uherské Rusi. Podkarpatorusínské vystěhovalce reprezentoval novinář Nikolaj Pačuta, který zároveň působil jako předseda *Řecko-katolického objedineňija* (Řeckokatolické sjednocení) a *Americko-ruskoj narodnoj oborony* (Americko-ruská národní obrana). Výstupem kongresu se stalo memorandum, které si kladlo za cíl osvobodit a sjednotit Halič, Bukovinu a Uherskou Rus jako autonomní oblast s demokratickým Ruskem. Z tohoto plánu ovšem sešlo po bolševické revoluci v listopadu 1917. T. G. Masaryk se otázkou Podkarpatské Rusi začal zaobírat v létě téhož roku při návštěvě Kyjeva, kde tamní *Ukrajinská národní rada* usilovala především o autonomii Ukrajiny, a proto proti

Anna Termerová

přičlenění Uherské Rusi k budoucímu Československu nic nenamítala.

Wilsonových *Čtrnáct bodů* z 8. ledna 1918 jen podpořilo hnutí za osvobození utlačovaných národů Rakouska-Uherska. Nikolaj Pačuta se pustil do vyjednávání s představiteli Slovenské ligy v USA, kteří v tu dobu již dojednávali podmínky o společném státu Čechů a Slováků, o možném začlenění Podkarpatské Rusi k Čechoslovákům. Pačuta byl přítomen podpisu *Pittsburské dohody*, kde se také osobně setkal s Masarykem. O necelý měsíc později byl však postu předsedy Řeckokatolického sjednocení zbaven. To se promítlo i do sjezdu světských a církevních uhro-rusínských organizací v americkém Homesteadu ve státě Pensylvánie dne 23. července 1918. Jejich spojením vznikla jednotná *Americká národní rada Uhro-Rusínů* (ANRUR). Závěrem byla přijata tzv. Homesteadská rezoluce. Za hlavní cíl bylo považováno získání autonomie Podkarpatské Rusi v rámci Uher. V úvahu však připadala i idea spojení Rusi s Haličí a Bukovinou, v poslední řadě pak autonomie bez jmenování konkrétního státu, čímž byla myšlenka spojení Podkarpatské Rusi s příštím Československem na chvíli zatlačena do pozadí.

Na podzim roku 1918 se do vedení ANRUR dostal advokát firmy General Motors Grigorij Žatkovič. Díky kontaktům se Žatkovičovi podařilo dne 21. října setkat s americkým prezidentem Woodrowem Wilsonem a předat mu memorandum, ve kterém požadoval v podstatě rozhodnutí vyplývající z dřívější Homesteadské rezoluce. Wilson odmítl představu samostatnosti Podkarpatské Rusi i její setrvání pod vládou Uher a doporučil Žatkovičovi, aby přihlásil Rusíny do Středoevropské demokratické unie, jejímž předsedou byl Masaryk. Dne 23. října se tak ANRUR stala členem zmíněné unie spolu s dalšími jedenácti národnostními menšinami Habsburské monarchie a z Polska podmaněného Ruskem. Žatkovič při svém projevu prohlásil, že Uherské Rusi nezbyvá nic jiného než se přičlenit k nějaké slovanské federaci, a to buď československé nebo ukrajinské. Spojení s Rumuny či unie s Maďary už nepřipadaly v úvahu. Přestože Zdeněk Kárník nazývá Středoevropskou unií „mrtvě naroze-

ným dítětem“, otevřela dveře k jednání mezi Žatkovičem a Masarykem.

Dne 26. října 1918 se tak Žatkovič skutečně sešel s Masarykem, který pobýval v tu dobu ještě v USA. Masaryk Žatkovičovi zaručil autonomii Uherské Rusi, pokud se Rusíni rozhodnou připojit k Československu. Pravdou zůstává, že Masaryk v Rusi spatřoval především její výhodnou zeměpisnou polohu, díky které by budoucí Československo získalo společné hranice s možným spojencem – Rumunskem. Porážka a následný rozpad habsburského impéria neměly přímý dopad na situaci na Podkarpatské Rusi. I prohlášení Národního výboru nově vzniknuvšího československého státu dne 28. října o Rusi mlčelo.

V pensylvánském Scrantonu se 12. listopadu konal sjezd ANRUR, během něhož se rozhodlo o spojení země Rusínů s již existující ČSR. Žatkovič o výsledcích hned druhý den osobně spravil Masaryka a telegramem také prezidenta Wilsona, který mu dokonce k tomuto rozhodnutí poblahopřál.

Na začátku prosince američtí Rusíni uspořádali ještě plebiscit, který pouze potvrdil projev jejich předchozí vůle. Přesně dvě třetiny hlasovaly pro autonomii v Československu, 29% bylo pro přičlenění k Ukrajině, 3% se vyslovila pro úplnou samostatnost, 1% pro unii s Ruskem.

Vývoj na Podkarpatské Rusi

Situace na samotné Podkarpatské Rusi ovšem byla poměrně komplikovaná. Ve veřejné debatě mezi místními obyvateli se střetávaly všelijaké názory, které pak byly často ovlivněny míněním ostatních. Bylo založeno mnoho tzv. národních rad, každá ovšem s úplně jiným programem.

Dne 8. listopadu byla ve Staré Lubovni ustanovena *Ruská národní rada* (RNR) proukrajinského směru. V ten stejný den byla na opačném konci země v Jasini založena *Huculská národní rada*, která zároveň vyhlásila tzv. Huculskou republiku usilující o spojení se Západoukrajinskou lidovou republikou (ZULR). Huculská národní rada vytvořila dokonce vlastní milici, kterou rozehnaly rumunské ozbrojené síly až v létě roku 1919. Následující den 9. listopadu 1918 byla lidovým shromážděním v Užhorodě zvolena *Uhro-ruská národní rada* požadující setrvání Rusi v uherském státě, samozřejmě ale po splnění autonomních požadavků. Zanedlouho poté byla 17. listopadu vytvořena v Chustu tzv. *Národní rada* pod vedením advokáta Julije Braščajka orientující se na připojení k Ukrajině. Mezitím RNR přenesla své sídlo do Prešova a do svého čela si zvolila rusofila Antona Beskida, bývalého poslance uherského říšského sněmu, který ovšem brzy pochopil, že nejpraktičtější variantou bude začlenění Podkarpatské Rusi do československého státu. Poslední významná rada vznikla dne 8. prosince ve Svaljavě. Nesla název *Karpatska rus'ka narodna rada* a byla výrazně proukrajinská. Vyznačovala se ostrou kritikou promaďarské Uhro-ruské národní rady.

ANNA TERMEROVÁ

Pokračování

Hvězdy nad poloninami

Trampové, skauti a tuláci v zemi pralesů a medvědů

Po roce 1919 se život i na Podkarpatské Rusi vracel k mírovým podmínkám, i když to nebyl přímočarý ani rychlý proces. Zacelovaly se rány po světové válce, obnovoval se hospodářský život, zlepšovaly se bezpečnostní a zdravotní poměry i dopravní dostupnost země. Nová součást republiky však byla málo známá, a to bylo třeba změnit. Již v letech 1919-1920 vycházejí u nás první skromné publikace o Podkarpatsku z pera novinářů, historiků nebo národohospodářů. Objevují se i průvodci pro turisty menšího i většího rozsahu: *Průvodce Podkarpatskou Rusí* (V. Menšík, Brno 1921), *Podkarpatská Rus a Slovensko východně od Košic* (Novotný a Bartošek, Mukačevo 1923), *Podkarpatská Rus* (F. Gabriel, Orbis, Praha 1926) a další. Hodně práce pro bližší poznávání Podkarpatska odvedly časopisy *Světovzor*, *Letem světem*, *Časopis turistů* nebo *Krásy Slovenska*; v tomto směru pomáhalo i vydávání podrobnějších turistických map země.

Ve 20. letech minulého století, v období, kdy počet chat a útulen nebyl vysoký, objevovali region především tuláci nebo trampové, kteří se dokázali přizpůsobit skromnějším poměrům. K putování za hranice všedních dnů stačila trampovi základní výbava: pevné boty, torna, deka, dobrý nůž, kotlík nebo ešus,

dokožcích, o Skalistých horách, o vykopaném tomahawku.“

Jiný vyznavač trampingu v té době - V. Kaňa (vlastním jménem S. Ráda) v knize reportáží *Zakarpatsko*, vydané v r. 1932, se o přírodních krásách nebo místních památkách moc nezmiňuje. Jeho pozornost přitahuje sociální situace obyvatel, kterou hodnotí dost kriticky. V reportážích píše o osudech nezaměstnaných proletářů v Užhorodě a na periférii (Turja Bystrá, Ždeňovo, Boroňava), vrací se k stávce stavebních dělníků v Chustu v r. 1931, přináší reportáž ze sjezdu Svazu pracujících zemědělců v Mukačevě. To byla poněkud jiná tvář Podkarpatska...

***

Není překvapením, že mezi prvními návštěvníky méně známé a tajemné východní země byli také skauti z českých zemí. Objevování Podkarpatské Rusi bylo spojeno někdy i s nečekaným dobrodružstvím. Přitom se nejednalo o ojedinělá setkání s medvědy, divočáky nebo nebezpečnými hady. V polovině 20. let 20. století podnikli členové 27. klubu starších skautů při svazu skautů ČSR několik výprav do nejméně navštěvovaných končin. Z malebného městečka Jasiňa skauti uskutečnili v r. 1924 několik putovních táborů k pozná-

la v Užhorodě v r. 1925. Na Podkarpatské Rusi bylo založeno 18 oddílů s 538 členy. Zájem mladých lidí dále rostl díky přitažlivému programu, ideově náplní a úspěšné činnosti několika stálých letních táborů. Nejznámější z nich se nacházely u Králova nad Tisou a ve Voročově poblíž Užhorodu. V r. 1935 počet členů skautských oddílů přesáhl 4.600. Většinu z nich tvořili Rusíni, dále pak Češi, Slováci a Maďari. Poměrně vysoký byl i počet židovských skautů. V paměti mi utkvěly vzpomínky přítele Z. Kotase na léta 1935-1937 strávené ve skautské organizaci v Užhorodě. Na své skautské období v Mukačevě, které formovalo jeho občanské a vlastenecké postoje vzpomínal také pozdější biskup I. Ljavinec.

Ještě bych dodal, že z výprav cestovatelů na Podkarpatsko v období první republiky se zachovalo několik zajímavých fotoalb. Např. trojice mladých dobrodruhů (Láďa, Šiška a Jírka) navštívila v r. 1925 poloninu Runu, turjanskou dolinu a několik vesnic v okolí. Fotili přírodu, rázovité chaloupky, shromáždění obyvatel ve svátečních krojích při bohoslužbě v Poroškově, trh s keramikou a některé památky v Užhorodě. Z jiné výpravy pořídili album mladí cestovatelé z Plzně. Zach-

Župní přebor staršího žactva 1936. Vítězné družstvo Sokola Užhorod Kovalčík, Vašák, Lupíšek, Dostálek, Valigura, Meisner, Kotas

Trampové na pramici na vodní nádrži Kvasnýj u vesnice Bogdan

Rok 1934. Tulák na polonině Bratkovská s ostnatými zátarasy I. světové války

širák, trochu rezervního prádla, mapa, sirky, svíčky, tabák, nějaký ten rum, trochu čaje, u některých trampů také kytara nebo harmonika... Chléb, konzervy nebo jiné potřeby se nakupovaly v krámech po cestě.

Co do těchto končin přivádělo cestovatele podobného druhu? Tramp hledal nové obzory, přímý dotyk s přírodou, svobodu, kamarádství, možná i trochu romantiky. Východní země tyto cíle naplňovala - divokou přírodou, kulturní odlišností, mnohdy patriarchálním způsobem života obyvatel a nepochybně i jistou exotikou. Spisovatel Géza Včelička se v knize *Zrození poutníkovy* vrací ve vzpomínkách na trampování v okolí Rachova v r. 1927. Popisuje život tamních obyvatel - Huculů a Židů, líčí setkání s četníky, zmiňuje četné stopy po válce v Karpatech: vojenské hřbitovy, zákopy, bojové úkryty... Všimá si krásy hor a polonin, na kterých - jak píše - „se pasou dlouhohřbeté krávy a koně bez postrojů, tolik podobné indiánským mustangům. Konečně, všechno tu tak trochu připomínalo tvé dětské sny o ru-

ní tamní přírody a života v pralesích. Nedaleho poloniny Bratkovské, v údolí říčky Turbatu, v samém srdci pralesa se uprostřed spleti dřeva, mechu a balvanů podařilo najít kousek rovné půdy, kde bylo možné postavit stálý prázdninový tábor. 16. července 1924 se však říčka Turbat náhle rozvodnila tak, že nedaleká nádrž k zadržování vody vzala za své. Tábor byl v okamžiku obklopen spoustou valící se vody; táborníkům se v poslední chvíli podařilo zachránit útekem po improvizovaném mostě přes rozpoutaný živel. Později se skauti uchýlili do starého vojenského baráku, jakých zanechala válka v Karpatech značné množství. V r. 1938 členové jiného skautského oddílu - Pražské dvojky - strávili pod vedením Jaroslava Foglara dva týdny v letním táboře v údolí Ozerjanky nedaleho Sinevíru ve středním Podkarpatsku.

Od r. 1920 se rozvíjelo i místní skautské hnutí, které usilovalo o zapojení mládeže všech národnostních skupin do svých řad. První valná hromada všech oddílů se kona-

vala se také pohlednice, kterou ze své cesty poslali 22. července 1934: „Posíláme srdečný pozdrav na všechny v domě. Po 11-denním pochodu z Užoku dostali jsme se zdraví do Jasině. Týden bylo hezky a tři dny pršelo a v tom dešti jsme šli 50 km. V Jasině jsme tři dny a děláme výlety do okolitých bojišť. V pondělí vyrážíme na poslední túru přes Hoverlu do Rachova. Odtud pojedeme do Slatinských Dolů a kolem 28. přijedeme domů. Staňa Olda.“ Cestu z Plzně do Jasině a zpět uskutečnil v r. 1936 i další, později světově proslulý cestovatel M. Zikmund, který si o tom podrobně psal záznamy do deníku.

***

Ano, Podkarpatská Rus probouzela fantazii a představivost. Nezapomenutelné dojmy z tamního kraje zůstávaly v paměti návštěvníků často po celý život. Pocity mnoha cestovatelů lze vyjádřit jednou větou třeba takto: Na podzim, po návratu domů zjišťuješ, že Podkarpatská Rus se přestěhovala k tobě domů.

VLADIMÍR KUŠTEK

Foto archiv

Studie historika a archiváře DAVIDA HUBENÉHO, jejíž první dvě části jsme publikovali v PR č. 4/2020 a 1/2021 zazněla na mezinárodní konferenci *Od krize ke krizi pořádané Historickým ústavem AV ČR a Národním archivem koncem září roku 2020. Jde o odborný text, ale věříme, že vás zaujme téma i čtenářsky vstřícné zpracování.*

Počátky československé státní policie v Užhorodě v letech 1919–1922

(Pokračování z č. 1/2021)

Budování ředitelství

Zřízení Policejního ředitelství v Užhorodě schválila vláda 1. prosince 1921 a tuto skutečnost zveřejnila vyhláška ministra vnitra č. 454/1921 Sb. z. a n., o zřízení policejního ředitelství v Užhorodě, ze 14. prosince 1921. Nové ředitelství vykonávalo působnost nad obcemi Užhorod, Nižní Domanince, Radvanky a Radvanky Bolotinské, přičemž v činnost vstoupilo 24. prosince 1921 a všechna původně systemizovaná místa pro celou policii na Podkarpatské Rusi byla využita k vybudování státní policie v podkarpatské metropoli. Mělo jít o provizorium, než bude možno vybudovat další státní policejní úřady. Ostatně pro následující roky se počítalo s rozšířením této systemizace. To se však již předpokládalo v roce 1921 a byly proto vysloveny patřičné požadavky na státní rozpočet pro rok 1922. Ten počítal s více než 4 miliony korun na řádné výdaje (platy, poplatky za pohotovosti, náklady na vězňe, nákup koní a další materiální zabezpečení) a s dalšími více než 19 miliony korun mimořádných výdajů (drahotní přídatky, mimořádné a nouzové výpomoci, zařízení telefonních linek a nákup přístrojů, zakoupení vozidel, akvizice osmi policejních psů, novostavby úředních budov a kasáren, včetně jejich vybavení, a také výzbroj a výstroj pro stráž bezpečnosti).

Nově zrozený úřad záhy zjistil jistý defekt ve svém rodném listě. Už v lednu 1922 se ukázalo, že se pozapomnělo na zajištění veterinární služby a tento nedostatek se i s ohledem na rozšířené choroby zvířat v celém kraji urychleně řešil, stejně jako na dodatečný požadavek na další rozšíření policejního obvodu. Na druhý požadavek se na Ministerstvu vnitra dívali s určitým rozčarováním a jemně naznačili Civilní správě Podkarpatské Rusi, že během rok trvajícího jednání o zřízení policejního ředitelství měla být schopna si tuto věc zabezpečit a ověřit. Nepřekvapí, že požadavek na rozšíření obvodu nebyl příznivě vyslyšen a že ředitelství si muselo nějakou dobu počkat, přičemž další pokus se odvážilo učinit až v roce 1925. Ministerstvo také zjišťovalo, zda by rozšíření obvodu znamenalo nové požadavky na personál apod., ale v tom mohlo být uklidněno, že nikoliv, event. by se tak stalo na úkor celkového počtu policistů na Podkarpatské Rusi. Ministerstvo však své dotazování na různé aspekty rozšíření protáhlo až do roku 1926 a kýženého výsledku bylo dosaženo až v roce 1928, kdy byla publikována vyhláška ministra vnitra č. 168/1928 Sb. z. a n., o rozšíření obvodu policejního ředitelství v Užhorodě, která zvětšovala působnost užhorodského policejního ředitelství o obec Horjanská Bolotina, neboť na jejím katastru se nacházelo železniční nádraží, které

bylo důležité při sledování odjezdu a příjezdu různých kriminálních či jiných zájmových osob, tudíž tam užhorodská státní policie již fungovala a oficiální stvrzení tohoto statutu si nemělo vyžádat další finanční náklad. Souhlasila i zainteresovaná ministerstva financí a veřejných prací.

Se všemi problémy ve výstavbě a organizace nového úřadu se měl vypořádat dosavadní policejní prefekt Podkarpatské Rusi Jaroslav Huber, jenž byl s platností od 24. prosince 1921 pověřen prozatímní správou policejního ředitelství. Nový policejní ředitel byl podřízen přímo Civilní správě, zatímco vztah k užhorodskému županovi měl být upraven dodatečně. O těchto úpravách a vzniku nového ředitelství byl vyrozuměn jak župan, tak zemské četnické velitelství, jakož i další úřady na Podkarpatské Rusi. Upravení poměru mezi ředitelstvím a županátem si v létě 1922 vyžádal župan, neboť za tu dobu se objevilo množství kompetenčních sporů, které bylo nutno vyřešit. Podnět užhorodského župana vedl k předkládání různých návrhů, přičemž Huber županát viděl jen jako odvolací místo pro některá rozhodnutí, zatímco svůj úřad chtěl mít podřízen jen Civilní správě. Přičemž poukazoval na fakt, že ředitelství jsou podřízeny ve věcech výzbroje, výstroje, výcviku, financí a personálii zbývající podkarpatské kapitánaty, které se v dohledné době stanou jeho komisařstvími, tedy organizačními složkami.

Huberovo jmenování nebylo zpočátku jisté, neboť Ministerstvo vnitra viceguvernérovi původně navrhovalo, že by nové ředitelství dočasně spravoval během prvního měsíce

košický policejní ředitel Jaroslav Klíma, jenže viceguvernér od počátku myslel na Hubera. Huberovo jmenování přijali dobře dokonce i místní Maďaři. V místních novinách Új Közlöny z 15. prosince 1921 bylo o Huberovi psáno, že „požívá nielen lásku tých najširších, s ním sa stýkajúcich vrstev, ale aj dôveru svojín nadriádených. My s našej strany tejto voľbe sa môžeme len tešiť, lebo Huber zastával svoj úrad doteraz prasto od šovinizmu.“ V únoru 1925 byl Huber převeden do Plzně, odkud v roce 1937 nastoupil do Prahy a vypracoval se na zástupce policejního prezidenta a vedl tamní prezidium, ale k 1. říjnu 1941 byl dán do výslužby.

Struktura úřadu

Policejní ředitelství v Užhorodě se v době krátce po vytvoření skládalo z prezidia a několika nezbytných referátů: osobní a státně-politický; spolkový, divadelní, tiskový a zábavní; pasový a zbrojní; evidence automobilů, vysvědčení zachovalosti a korespondenční oddělení; hospodářský referát; detektivní oddělení; prezidiální protokol; všeobecná podatelna; velitelství sboru uniformované stráže bezpečnosti; kriminální oddělení; přístupové oddělení; poznávací úřad a oddělení pro daktyloskopii; ohlašovací úřad a nakonec velitelství oddělení uniformované stráže bezpečnosti.

Již v roce 1921 začaly probíhat školící policejní kurzy a na přelomu léta a podzimu pak byla díky třem kurzům stávající policejní stráž teoreticky vycvičena. Během tří kurzů byla pozvána vždy třetina mužstva policií z Užhorodu, Mukačeva a Berehova, jednak aby byl zachován výkon bezpečnostní služby v daných městech, jednak aby se školení postupně začalo projevovat ve výkonu tamní služby. Policisté byli vzděláváni denně od 8:00 do 14:00 a odpoledne následovaly dvě hodiny opakování a praktických cvičení. Probíral se organizační statut, služební instrukce, trestní zákon, trestní řád, kriminalistika, ústavní právo, československé a uherské zákony, pokud byly nutné pro výkon služby, místní policejní předpisy, český jazyk, počty, první pomoc, policejní chmaty a zápas. Mužstvo pocházející mimo Užhorod bydlelo v bývalých honvédských kasárnách. Školení bylo několikrát prověřeno inspekce z Ministerstva vnitra a Civilní správy, přičemž výsledky u závěrečných zkoušek byly nadmíru potěšující. Kurz vykazoval velmi dobré výsledky a očekávalo se osvědčení jeho absolventů v terénu, jak napovídalo hodnocení prvních kurzistů, kteří po návratu ke svým úřadům vykonávali „službu bezvadně a k naprosté spokojenosti bezprostředních chefů.“

DAVID HUBENÝ

Dokončení v příštím čísle

Александр Духович

Родина Дубайовых під стріхов русиньского музея

Остатній рік не був прязный про культурны події. Векшыну часу переживали сьме з різныма обмеджіннями, котры выходили із ситуації, яка є повязана з пандеміюв. Культурны події, включно выставок, были скоріше вынятком як правилом.

О то веце тишьть, же Словацькый народный музей – Музей русиньской культуры в Пряшові (СНМ – МРК) 4-го юна 2021-го року одкрывать выставку під назвов *Дубайовы – Анна і її діти*, котру мож буде обзерати аж до 4-го октобра.

І якраз того є добров принагодов, жебы сьме собі припомянули русиньскых вытварників, котры записали до історії уменя Чехословакії, пак Словакії, але і далшых з родини Дубайовых.

Михал Дубай був малярьом, котрый мав вызначну культуротворчу роль в Пряшові. Брав участь на основаню научной бібліотеки, де був і директором, Українського національного театру (днесь русиньскый Театер Александра Духовича, Музея української культуры у Свіднику, а робив і в области памяток, як педагог, редактор, публіциста і культурный робітник.

Наймоладшый брат Орест Дубай був графіком, малярьом, скульптором, ілюстратором і вызначным педагогом. Быв ректором Высочой школы вытварных уменъ в Братіславі і народным умельцом Чехословацькой соціалістичной републикы.

Історія родини Дубайовых

Дезідерій Дубай і його жена Анна, роджена Калинякова, были родічями семох дітей, котры ся народили в Гачаві, в окресі Рожнява, і в селі Велика Поляна, в окресі Снина. Михал був найстаршый, пак мали Дезідерія, Павла, Марту, Ладислава, Анну і Ореста.

Дезідерій Дубай був грекокатолицьким священником, котрый одышов за море і вернув ся, кедь мав Орест 16 років. Домів загаяв грошы, котры мала жена схосновати на накупління фондущив, но она з грошей заплатила високошкольскы штудії про выштыкы свої діти.

Векшына дітей досягла в дорослім жывоті вынятковы выслідкы – окрім Михала і Ореста – сын Ладислав заслужив ся о розвиток Інштитуту лікарської мікробіології в Кошыцях, в области медициньской освіты і научно-бадательской роботы як професор медициньскых наук і декан Лікарьской факулты Універзіты Павла Йозефа Шафарика.

Михал Дубай

Найстаршый із дітей, Михал Дубай, народив ся 4-го юна 1910-го року (в день його народенин одкрые ся выставка) в селі Гачава. Дітчі роки пережив в русиньскых селах, пак одышов штудувати на Руську гімназію до Мукачова, котру закінчив в 1929-ім році. По середньошкольській освіті одышов до Братіславы. На Універзіті Коменьского выштудовав історію, географію і мальованя.

Од 1939-го року жив в Пряшові. Зачав учіти выштудованы предметы на Грекокатолицькій руській гімназії, котра по воїні дістала назву Штатна руська гімназія. На школї учив аж до 1948-го року. В тім періоді був і редактором збірky бадань із історії і культуры Русинів, яка

вышла у 1942-ім році під назвов *Образование – Сборникъ поучительныхъ статей*.

В роках 1948 аж 1949, коли уж проходила українізація Русинів в рамках бывшой Чехословакії, Михал Дубай був на посаді інспектора Реферату українських школ Прашівщини, пак в роках 1949 аж 1952 був у крайовім управліню середньої освіты выходной Словакії.

Як векшына русиньскых інтелектуалів, котры далше хотіли робити у своїй области, і Михал Дубай поступно прияв, або мусив прияти українську орієнтацію, котра была державов просаджована. Довгий час був членом выконной рады організації *Культурний союз україн-*

рисованя на Словацькій высочій школї технічній в Братіславі, де было Одділіня вытварного уменя і рисованя. Школу закінчив у 1943-ім році. В Братіславі вчили го вызначны словацькы умельці як Ян Мудрох, Мартін Бенка і далшы.

Од 1945-го року головным жанром стала му графіка. Од 1947-го року був асистентом Коломана Сокола на Педагогічній факулті Універзіты Коменьского в Братіславі – Катедрі вытварной выховы. Пізніше був і ректором Высочой школы вытварных уменъ в Братіславі.

На домашній і заграничній вытварній сцені активно діяв уж од 1941-го року. Быв членом дакілько вытварных груп, переданы му были вызначны домашні і заграничны оцініня, наприклад титул народного умельця.

Знамы суть його творы *Токаїк in memoriam 19. XI. 1944* із 1949-го року, ілюстрації в книжці поезії Богдана Ігоря Антоніча – українського поета русиньского походжіння з Лемковины, є автором мозаїкы в шпыталью в Бардейові, робив декоративне скло про *Chemko Strážske*, композиції на фасаді будовы пивовару у Великім Шарішу, тапісарії на Братіславскім граді.

Почас 1960-ых років Орест Дубай робив штїлом оп-арту. Міг робити дакілько декоративных скульптурных работ про інтерьеры публічных будов на Словакії, котры уж і были споминаны, і в котрых хосновав желізо, скло, промисловы матеріалы.

Як високошкольскый педагог здобыв титулы доцента і професора, окрім домашнє звань народного умельця був і честным членом академії у Флоренції і Римі.

В роках 1988 аж 1989 подаровав Орест Дубай велику колекцію майже 800 своїх творів Вігорлатському музею в Гуменні, котре втогды было іще Краєзнавчим музеюм, як інспіративный дар музею в роднім краю. Од 1994-го року мае музейна галерія честну назву Галеріяна сінъ Ореста Дубая.

Дубай вмер 2-го октобра 2005-го року в Братіславі. Гуменне му при нагоді 700-ой річниці од першого писемного документу о місті в році 2016 уділило Ціну міста Гуменне.

Выставка присвячена цілій родині

Не є похыбностей, же якраз Михал і Орест, найстаршый і наймоладшый із дітей грекокатолицького священника, суть найзнамішыми з цілою родиню. Но СНМ – МРК присвятив выставку *Дубайовы – Анна і її діти* цілій родині Дубайовых. Од основателів, Дезідерія і Анны, аж по їх внуків і правнуків.

Концепція выставкы обсягує выбер із творчости Михала і Ореста Дубайовых, найстаршого і наймоладшого із семох сородників, але і особны річі а оцініня выштыкых семох дітей, а так само артефакты і публікації з творчости їх дітей, внуків, внучок.

Кедь то пандемічна ситуація дозволить, і вы будете мати принагоду іти до Пряшова, істо ся заставте і в нашім музею, котрый приготовив унікальний проект, який мож видіти до зачатку октобра. Навеце, увидите і новы зреконструованы выставны просторы, котры музей почас свого запертя почас пандемії стигнув зробити.

ських трудящих і в роках 1964 аж 1975 робив головного редактора секції української літературы Словацького педагогічного видавництва в Пряшові.

Но наперек тым вшелиякым посадам, котрыма Михал Дубай перешов, цілий жывоит занимав ся і мальованьом. Векшына його работ є в штїлі кубізму, орьєнтовав ся на темы родной русиньской землі і релігійны темы. Найзнамішыми суть його образы *Смерекы* з 1939-го року і *Христос*, котрый выникнув о рік пізніше. Його творы доміновали на першій русиньській малярській выставці в Пряшові, котра одбыла ся в році 1940.

Вмер Мхал Дубай 4-го октобра 1993-го року в Пряшові, в котрім пережив векшыну сього жывота.

Орест Дубай

Орест Дубай, знамішый з братів вытварників, народив ся 15-го августя 1919-го року у Великій Полянї, русиньскім селі, котре вже днесь не існує. Належав ку особностям основательской генерації графіків на Словакії.

Штудовав наперед на гімназії в Пряшові, але пак так само як його найстаршый брат закінчив середню освіту на Руській гімназії в Мукачові у 1939-ім році. Потім продовжовав штудувати

Zajímalo mě to...

Co mě vedlo k volbě maturitního tématu z historie Podkarpatska? Poté, co jsem minulý rok na historickém semináři napsala práci o roli vlasovců v Pražském květnovém povstání, hledala jsem podobně neobvyklou a úzce časově vymezenou kapitolu v našich dějinách. Volba padla právě na Podkarpatskou Rus. Zajímalo mě, jak se tato země připletla do naší historie, zároveň mě lákal i vojenský aspekt, který představovaly boje

s Maďarskou republikou rad a zřízení vojenské diktatury. **Anna Termerová**

Rusíni kolem nás

Nové číslo našeho časopisu je opět velmi zajímavé, podnětné a poučné. Všechna čísla archivují. Velké díky za vaši obětavou práci.

Mám pro časopis téma. Možná vám něco říká jméno MUDr. Mikuláš Popovič, špičkový virolog. Čistokrevný Rusín. Je to náš příbuzný. Jeho otec byl ředitelem mukačevského gym-

názia, po 1945 se mu podařilo dostat na Slovensko, ale manželka se třemi dětmi musela ještě 10 let doslova živiřit na Podkarpatské Rusi, než jim bylo umožněno přijet za ním. Byl navržen na Nobelovu cenu za identifikaci viru HIV, ale pak to dali Francouzům. Před pár lety v Praze převzal cenu Česká hlava. Mikuláš (Miťu) žije v USA, na internetu o něm lze dohledat články.

Olg Ivančo Lúčanská
K osobnosti MUDr. Popoviče se vrátíme v dalších číslech.

Foto archiv V. Dzurenko

Kateřina Romaňáková (první zprava), Skejušan a režisérka Viktorie Rampal Dzurenko při natáčení dokumentu o Rusínech

Bouřlivé časy

V symbolickém názvu našeho periodika Podkarpatská Rusi bychom našli množství pohnutých osudů, počínaje pionýrskými začátky našich otců, které zahнала do této země slibovaná perspektiva lepších životních podmínek v nové ČSR. My děti na prahu školní docházky jsme teprve zapouštěly výhonky do půdy, která nám začala být souzena; coby země mateřská třífila se mi národnost a probouzelo vlastenectví v mezích Československa. Nermalou zásluhu na tom měl náš řídicí učitel Kudláček a paní třídní Černá. Pan Kudláček mě v té době, v roce 1936, vyslal ze školy na županát, kde jsem jménem školy přál zemskému prezidentu Ant. Rozsypalovi k šedesátinám.

To už se schylovala mračna nad slibně se rozvíjícím Užhorodem. Zanedlouho po dostavbě velkorysého zemského domu a Masarykova mostu, který stál blízko Galaga, chlouby města, v Evropě vypukla krize; rokem 1938 skončily naše plány na šťastný život na Podkarpatské Rusi. Došel k nám příkaz toto území opustit, mohli jsme vzít s sebou jen nejnnutnější majetek.

Nastala další životní etapa, čas vyhnanců, kdy jsme byli vydáni na pospas dobrodiní bližních se zátěží jednoměsíčního bratříčka. Posléze se nám podařilo ubytovat v Soběšicích u Brna, kde jsme žili do osvobození Brna. Město už bylo svobodné, ale o Soběšice na severu Brna se ještě krutě bojovalo - ves byla obklopena lesy. Pod naším oknem v Soběšicích na Krátké ulici se usídlil tank, který začal ostřelovat sovětská letadla, rychle jsme proto opustili dům. Krátce nato náš dům zasáhla bomba, zůstala po ní v zemi mohutná díra.

Záchrana, pomyslel jsem si v domku u lesa, kam jsme se mezitím ukryli. V malé místnosti byly tři rodiny, celkem 13 lidí. Byla to nevhodná skrýš, protože o místo mezi Soběšicemi a Útěchovem se bojovalo tři dny a tři noci. Během bojů jsem chodil do vesnice pro potraviny, po cestě jsem se ukrýval před palbou. Jednu chvíli jsem hodlal zamávat sovětským letadlům, vykoul jsem a v okamžiku mě pokryla sprška úlomků dřeva ze stromů. Rozhořčeně jsem se ohradil a zakřičel na letadla: „Co děláte - Germáni už jsou pryč! Tady jsou Češi!“ „Oni tě neslyší, ty troubo,“ ozval se kolemjdoucí chodec. „Copak nemají plán bojiště?“, tázal jsem se naivně. Uvědomil jsem si, jakému nebezpečí jsem unikl už podruhé.

JAN ROMAN

(Úryvek z memoárů Vzpomínání,
na nichž autor pracuje)

Zakarpatská vína

V Zakarpatí se dnes pěstuje na sto odrůd vinné révy. Nacházejí se tu nejlepší vinařské závody na Ukrajině, především v Mukačevském, Berehovském, Užhorodském a Vinogradovském okrese. Ve zbylých okresech nedovoluje pěstovat vinnou révu počasí. Mezi nejznámější výrobce patří Užhorodskij koňachnyj závod (APTP Bobovišče v Mukačevském okrese, APTP Mukačevskij v Mukačevu a APF Leanka v Seredném v Užhorodském okrese.

V Zakarpatí vládou velice specifické klimatické podmínky. Vinohrad si žádá teplé podnebí, a proto se vinná réva v Zakarpatí pěstuje na jižních svazích. Nejlepší podmínky jsou ve Vinogradovském okrese, kde réva roste v nadmořské výšce 100–250 metrů. Užhorod skýtá skvělé podmínky pro pěstování odrůd Riesling a Leanka. Nejlepší podmínky pro pěstování révy jsou ve vesnici Seredné. Zde jsou vinohrady chráněny před studenými větry. Daří se tu především odrůdám Seredňanske, Trojanada Zakarpattja, Běregivské. Ale pěstují se tu prakticky všechny odrůdy. Místní vína byla mnohokrát vyznamenána na mezinárodních výstavách. V Mukačevském okrese je hojně rozšířena odrůda americké révy, z níž se vyrábí Iršavské a Izabella. V Berehovském okrese se pěstuje Leanka, Riesling a Tramín. Tyto odrůdy se pěstují i ve Vinogradovském okrese.

Bílá vína Seredňanského okresu se vyznačují lehkou chutí a nízkou kyselostí. Vína Užhorodského a Mukačevského okresu mají vyšší kyselost, ve Vinogradovském okrese jsou těžká vína s nízkou kyselostí. Z odrůd Leanka a Riesling se vyrábějí kvalitní šampaňská vína. Barva vína je světle zlatavá s nazelenavým odstínem a lehkým buketem.

Leanka je velmi rozšířená odrůda v Zakarpatí, vhodná pro místní krajinu. Vyrábí se z ní suché stolní víno. Ve vesnici Seredné se vyrábí pod názvem Seredňanské. Leanka je víno s lehkou chutí a vůní a s lehkým citrusovým odstínem.

Riesling stejně jako Leanka patří k rozšířeným odrůdám. Pěstuje se zásadně v Beregovském okrese. Tramín patří mezi tři základní odrůdy oblasti. Vyznačuje se vysokou výnosností a cukernatostí. Nedávno se v Zakarpatí začala vyrábět tokajská vína, jako odrůdy Furmint a Hars Levelu. Z těchto odrůd se vyrábí tokajské víno.

Muškat Ottonel se pěstuje v Berehovském a Vinogradovském okrese. Používá se na výrobu stolních a dezertních vín. Červená vína jsou v Zakarpatí zastoupena odrůdami Cabernet Sauvignon, Alicante Bouschet, Matrasa, Isabella. Pěstování krymských odrůd se rovněž zkouší - Bastardo, Magaračskij, Taurida.

ZDENĚK CVRKAL